

La globalització

Noel García López

P07/10053/00042

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Què és la globalització?	7
1.1. El model de desenvolupament informacional	7
1.1.1. El nou paradigma tecnològic	7
1.1.2. El model de desenvolupament informacional	8
1.2. El sistema mundial capitalista i la ideologia neoliberal	10
1.2.1. Les característiques de l'economia mundial capitalista	11
1.2.2. Els monopolis del sistema mundial capitalista	12
1.2.3. Conseqüències del sistema mundial capitalista	12
1.3. L'Estat, els nous actors polítics i l'imperi	14
1.3.1. El mercat té la paraula	14
1.3.2. La política policèntrica	15
1.3.3. Els Estats continuen definint la globalització	16
1.3.4. L'imperi	16
1.4. La globalització i la cultura	18
1.4.1. La globalització i la connectivitat	19
1.4.2. La compressió de l'espai	19
1.4.4. La topopoligàmia: viure molts llocs diferents és la manera de viure la globalització	20
1.4.5. Una cultura homogènia o moltes de diferents?	21
1.4.6. La glocalització	21
1.4.7. Imaginant mons possibles	22
2. Com és la ciutat global?	24
2.1. Les ciutats de la informació	24
2.1.1. La distribució espacial de l'economia informacional	31
2.1.2. El model espacial de l'economia informacional es caracteritza per la dispersió i la concentració	31
2.1.3. Els tres tipus de ciutats	32
2.2. La mobilitat de la ciutat: l'espai dels fluxos i l'espai dels llocs	39
2.2.1. La mobilitat de la ciutat de la informació	40
2.2.2. L'espai dels fluxos	40
2.2.3. L'espai dels llocs	41
2.2.4. La ciutat fragmentada	41
2.2.5. Qui es mou per les ciutats de la globalització?	45

Resum	58
Activitats	59
Bibliografia	60

Introducció

És probable que actualment trobem pocs conceptes que generin tantes definicions com el de globalització. S'ha tornat referència de teories polítiques, econòmiques, culturals, sociològiques, psicològiques, ecològiques i, fins i tot, gastronòmiques.

Globalització, globalisme, societat global, mundialització... la quantitat de termes és sorprenent i, les definicions, diverses, perquè no hi ha una sola manera d'entendre el concepte de globalització. En la vida quotidiana el fem servir contínuament quan parlem de mòbils o de la contaminació marítima, el sentim als mitjans de comunicació per parlar de la guerra, les ONG o l'Estació Espacial, i el percebem clarament quan naveguem per la xarxa. Aquesta varietat d'usos, funcions i llocs que habiten el concepte de globalització també la "pateixen" els teòrics de totes les disciplines quan intenten de situar el terme i donar-li una definició.

Així, ens trobem davant d'un concepte complex, que suscita moltes opinions, debats i controvèrsies. Aquest és, de fet, el motiu pel qual ens sembla interessant iniciar el mòdul amb un breu recorregut per diferents aspectes del que s'anomena *globalització*.

Començarem fent una ullada a les característiques de l'economia mundial actual i les seves característiques i possibilitats amb la teoria de Castells sobre el model de desenvolupament informacional. Les teories de Wallerstein i Amin ens plantejaran la idea d'un sistema mundial dominant basat en el capitalisme neoliberal. Introduïrem breus apunts sobre el debat entorn del paper de l'estat en les decisions polítiques actuals i del que Negri i Hardt anomenen *imperi*. Ens semblaran interessants alguns aspectes del que molts autors denominen *cultura global* o de les relacions de la cultura amb els nous fenòmens de la globalització, i apuntarem teories de Tomlinson, Beck i Robertson, entre d'altres.

L'assignatura se centra en la ciutat. Un cop hem vist algunes idees relatives a l'anomenada *globalització*, ens centrarem en com es tradueix en els confins de la ciutat, de quina manera la transforma o condiciona. Sassen i Castells són referents permanents per a donar una ullada a aquests temes.

Objectius

- 1.** Conèixer diferents conceptualitzacions i debats sobre la globalització.
- 2.** Reflexionar sobre les condicions econòmiques, polítiques, socials i culturals de la globalització.
- 3.** Situar el debat sobre la globalització en l'entorn de la ciutat.
- 4.** Conèixer diferents teories sobre l'espai i la mobilitat a la ciutat actual.

1. Què és la globalització?

1.1. El model de desenvolupament informacional

Per a poder entendre les condicions de la nova economia mundial, Castells desenvolupa la teoria del model de desenvolupament informacional, un model que sorgeix de la interacció entre la revolució tecnològica que ha caracteritzat la segona dècada del segle XX i l'estructura social, econòmica i política del sistema capitalista.

1.1.1. El nou paradigma tecnològic

Des del final dels anys seixanta estem vivint una revolució tecnològica organitzada entorn de les tecnologies de la informació, que inclouen la microelectrònica, la informàtica i les telecomunicacions en general. Castells anomena aquesta revolució el *nou paradigma tecnològic*.

El fonament d'aquest paradigma es troba en la microelectrònica. Des de l'invent del transistor (1947), passant pel circuit integrat (1957), el procés planar (1959) i el microprocessador (1971), arribem a l'ordinador, que revoluciona del tot el processament de la informació. La telecomunicació es va tornar el factor determinant en les innovacions tecnològiques, que es van aplicar a tot tipus de processos: disseny i fabricació assistida per ordinador, automatització de processos, sistemes de gestió integrada, creació de nous materials, possibilitats d'emmagatzemar quantitats d'informació complexes, biotecnologia, enginyeria genètica, etc.

1. Transistor (1947). 2. Circuit integrat (1957). 3. Microprocessador (1971). 4. Ordinador dels anys 70. 5. Fax. 6. Ordinador modern. 7. Fibra òptica. 8. Mòbil. 9. Internet

"[...] el que distingeix l'actual procés de canvi tecnològic és que la informació constitueix tant la matèria primera com el producte. El producte de les noves tecnologies és [...] informació. La seva inclusió en béns i serveis, en procediments, és el resultat de l'aplicació de la seva producció informacional, no de la producció en si mateixa." (Castells citat per Susser, 2001, pàg. 337).

1.1.2. El model de desenvolupament informacional

De la interacció entre el paradigma tecnològic i una estructura social, econòmica i política basada en el sistema econòmic capitalista sorgeix el que Castells anomena *mode de desenvolupament informacional*, un canvi de model que varia segons els països, les cultures i els nivells de desenvolupament, però que crea les condicions necessàries per a parlar d'uns efectes comuns al conjunt de les societats actuals:

- La formació d'una *economia global* en què les activitats estratègicament dominants funcionen com a unitat planetària o en temps real o potencialment real (Borja i Castells, 1997). Les empreses transnacionals, els sistemes de producció, d'informació i els mercats estan integrats per xarxes mundials connectades contínuament.
- Aquesta economia global és fonamentalment una *economia informacional*. La generació i el processament estratègics de la informació s'han convertit en l'element essencial de la productivitat i competitivitat de la nova economia (Dosi i altres, citats per Borja i Castells, 1997).

Les principals característiques d'aquesta economia informacional són:

- El processament de la informació passa a ser el centre d'atenció del desenvolupament.
És clar que tota producció es gestiona sobre la base del coneixement, però en aquest cas la gestió del coneixement té com a objectiu la generació immediata de nou coneixement. "La información constituye tanto la materia prima como el producto" (Castells citat per Susser, 2001, pàg. 337).
- Els efectes de les innovacions recauen sobre els processos, més que sobre els productes.
"La finalidad de las nuevas tecnologías de la información es procesar" (Castells citat per Susser, 2001, pàg. 336). Els xips, els ordinadors, l'enginyeria genètica, no creen productes nous, sinó que ens ajuden a processar informació de manera diferent.

"[...] mentre que en els modes de desenvolupament preindustrials el coneixement s'utilitza per a organitzar la mobilització de més quantitat de treball i de mitjans de producció, en el mode informacional de desenvolupament, el coneixement mobilitza la generació de nou coneixement com a font clau de la productivitat mitjançant l'impacte sobre els altres elements del procés de producció, i també sobre les seves relacions." (Castells citat per Susser, 2001, p. 333).

Les noves tecnologies transformen la manera com vivim de maneres diferents. Castells desenvolupa **tres conseqüències vertebrals** del nou model de desenvolupament informacional.

1) En primer lloc, la innovació tecnològica modifica bona part de tot el que fem diàriament. Des del moment en què paguem amb targeta fins que ens posem al telèfon, la nostra vida quotidiana s'adapta als processos de les noves tecnologies.

"La innovació tecnològica està orientada al procés, i els processos, a diferència dels productes, s'incorporen a totes les esferes de l'activitat humana [...], i modifiquen la base material de la organització social en conjunt." (Castells citat per Susser, 2001, pàg. 339).

2) D'altra banda, el *paper predominant de les noves tecnologies i el processament de la informació en el desenvolupament de les forces productives* fa que la manera de produir derivi principalment de la manera com es gestiona la informació. La producció simbòlica, la producció de coneixement i, per tant, la cultura, passen a ser determinants de la producció. Castells emfatitza amb aquesta idea la proximitat entre el desenvolupament social i el de les forces productives.

"Com més faciliti una societat l'intercanvi de fluxos d'informació, més capacitat simbòlica col·lectiva tindrà. És aquesta capacitat la que sobresurt en la millora i difusió de les tecnologies de la informació i, per tant, en el desenvolupament de forces productives." (Castells citat per Susser, 2001, p. 340).

3) Finalment, en aquest model de desenvolupament informacional, *el sistema organitzatiu de producció, consum i gestió es flexibilitza*. Les innovacions tecnològiques permeten una mobilitat i un canvi permanents, i noves formes d'interdependència de les empreses i el capital. La convergència de les tecnologies de la informació i les telecomunicacions ha permès que hi hagi sistemes de comunicació i xarxes connectats arreu del planeta. Es creen fàcilment xarxes específiques d'empreses diferents, de departaments de la mateixa empresa, de sistemes de producció entre diferents països, amb serveis externalitzats... En definitiva, es genera un sistema de producció, consum i gestió a gran escala que va canviant segons les necessitats d'un mercat dinàmic i mundial.

No oblidem, però, que alhora que aquest sistema econòmic integra informació, genera xarxes de comunicació i flexibilitza la producció, també transforma les relacions laborals i l'estructura del treball arreu del planeta. Es crea un model flexible que individualitza cada cop més les tasques, fragmenta progressivament el procés de producció, precaritza les condicions dels treballadors i treballadores i posa en dubte el paper de l'estat com a protector de les condicions laborals. El treball altament qualificat es globalitza i es torna hàbil en tots els camps de producció, mentre que el treball poc qualificat perd progressivament la protecció pròpia de l'estat de benestar. És important recordar que, tot i que el capital cada cop és més global, el treball continua essent, en la majoria de casos, local (Borja i Castells, 1997).

En paraules de Castells (Borja i Castells, 1997), l'economia global és alhora incloent i excloent; un sistema dinàmic, expansiu, flexible i, al mateix temps, segregant, excloent de sectors socials, territoris i països sencers.

Resum

La teoria del model de desenvolupament informacional ens permet de tenir una idea general de les característiques de l'economia mundial actual. Les noves tecnologies han fet de la informació l'element fonamental de l'economia i han permès de desenvolupar un sistema econòmic interconnectat arreu del planeta que ha modificat les condicions de treball, de producció, gestió i consum i de la nostra vida quotidiana. Aquest model és tant incloent, integrador i interconnectat, d'una banda, com excloent, segregador i precaritzador, de l'altra.

1.2. El sistema mundial capitalista i la ideologia neoliberal

Una manera d'entendre la globalització és interpretant que vivim en un sistema polític mundial fruit de la ideologia neoliberal i del sistema econòmic capitalista. Per a **Wallerstein**, per exemple, la globalització és un procés, consolidat en el segle XX, mitjançant el qual el *sistema mundial capitalista* s'ha estès per tot el planeta.

Per a aquest autor, el procés de mundialització capitalista no és nou. Els seus primers protagonistes van ser els Estats europeus, a l'Europa del segle XVI, que amb la crisi del feudalisme i mitjançant una sèrie d'avenços tecnològics van començar a augmentar la producció de matèries i a ampliar el mercat a diferents parts del planeta.

El procés d'ampliació, tant del mercat com de la dominació política, es va accelerar al final del segle XIX amb l'imperialisme europeu. En aquest moment les potències europees es van expandir pel que més tard s'anomenaria Tercer Món. Fins a la Segona Guerra Mundial els estats i els seus exèrcits són els protagonistes dels esdeveniments polítics i econòmics mundials.

Finalitzada la Segona Guerra Mundial, es crea una primera institució supranacional, les Nacions Unides. Amb el naixement de les Nacions Unides es consolida un ordre jurídic internacional que per a molts autors és l'inici d'un ordre polític global que anirà agafant forma al llarg del segle XX, amb la creació d'institucions supranacionals com el Banc Mundial, el Fons Monetari Internacional, l'Organització Mundial del Comerç o l'OTAN. Per a molts teòrics, aquestes institucions supranacionals tenen com a funció mantenir el sistema polític i econòmic global del capitalisme neoliberal, dominat per organitzacions transnacionals que determinen les regles de la producció, el mercat i l'accés general als recursos del planeta.

1.2.1. Les característiques de l'economia mundial capitalista

Les possibilitats del model de desenvolupament informacional permeten a les empreses amb més capital de ser les protagonistes de l'economia global. A l'augment de capacitat informacional hi hem d'afegir la llibertat de moviments del capital. L'economia mundial capitalista es caracteritza per la creixent llibertat de moviment dels diners i el capital financer arreu del planeta.

El creixement dels fluxos financers té a veure amb molts canvis interrelacionats que han anat reestructurant els mercats des dels anys setanta. Els canvis inclouen la desregulació dels mercats en l'àmbit nacional i internacional, la producció creixent de nous instruments financers, la millora de les possibilitats d'inversió, l'emergència de nous actors de mercat i d'institucions d'inversió, i el desenvolupament de les noves telecomunicacions i tecnologies de la informació, que han estès i facilitat les transaccions comercials (Cohen citat per Beck, 1998).

S'ha desenvolupat totalment l'àmbit de les finances, i ha creat fluxos de capital a escala global cada cop més lliures. Les inversions directes creuant fronteres han augmentat exponencialment, i aquesta creixuda internacional ha generat una creixent i intensa economia mundial interconnectada.

Donant suport a les noves maneres de gestionar el capital i la informació, *la indústria de serveis* es diversifica i esdevé un dels principals canvis econòmics de la segona meitat del segle XX. Les noves telecomunicacions i les tecnologies de la informació, en combinació amb el creixement d'empreses internacionals i la desregulació, han facilitat el creixement dels productors d'una xarxa mundial de serveis de tota mena: financers, legals, de consultoria, de publicitat, etc.

Per a Wallerstein, el que caracteritza breument els principis de l'economia mundial capitalista és:

- *El principi de maximització dels beneficis com a prioritat*, dominat per un reduït conjunt d'estats i empreses que monopolitzen l'economia global.
- L'existència d'una sèrie d'*estructures estatals* dedicades a condicionar les regles del mercat per a millorar les perspectives de beneficis d'un determinat grup.
- Una *apropiació del plus de treball en condicions d'explotació* que comprèn tres fases: centre, semiperifèria i perifèria. Utilitzant aquesta divisió podem identificar tant les diferents regions i països del món com les economies domèstiques de cadascú. (Wallerstein citat per Beck, 1998)

Borsa de Nova York

Carrer comercial

Per acabar d'entendre les característiques fonamentals del sistema mundial capitalista, vegem també el que Amin considera els seus elements determinants:

1.2.2. Els monopolis del sistema mundial capitalista

El poder de decisió en el sistema capitalista actual estaria determinat per la capacitat per competir en el mercat mundial, i aquesta competitivitat s'establiria segons el domini de cinc monopolis (Amin, 1999):

- *El monopoli tecnològic*, en forma de grans infraestructures que facin possible el control de la resta de monopolis. Aquest només el pot sustentar un estat poderós i amb prou riquesa, que pugui mantenir-lo i defensar-lo militarment.
- *El control dels mercats financers globals*. La liberalització de les normes que regulen els mercats financers i les possibilitats que ofereixen les noves tecnologies han permès que institucions privades transnacionals operin sense barreres movent el capital segons les circumstàncies.
- *L'accés monopolista dels recursos naturals del planeta*. L'explotació dels recursos naturals per part del sistema capitalista de producció és basa en el benefici a curt termini. El petroli o l'aigua són recursos cada cop més disputats per Estats i transnacionals en vistes als problemes d'abastament en un futur.
- *El monopoli dels mitjans de comunicació*. Actualment bona part de l'acció ciutadana, política, econòmica i cultural passa per les mans dels mitjans de comunicació. Són un element fonamental en l'articulació de tota mena de decisions.
- *El monopoli de les armes de destrucció massiva*. La influència militar és part en tot moment del domini del sistema capitalista.

El sistema capitalista actual, segons Amin, es defineix per la gestió d'aquests monopolis, que sens dubte generen una jerarquia més desigual que mai en la distribució del recursos mundials.

1.2.3. Conseqüències del sistema mundial capitalista

De les teories que desenvolupen Castells, Beck, Amin o Wallerstein es desprenen, implícitament o explícitament, una sèrie de conseqüències negatives del sistema mundial capitalista que considerem important remarcar:

- Una *polarització econòmica, social i política* progressiva en tots els àmbits i nivells d'anàlisi: des de l'economia domèstica fins als PIB dels diferents països del món. La pobresa i les desigualtats creixen contínuament arreu

del món, mentre que l'economia del 10% de la població registra amplíssims beneficis.

- La creixent *concentració del poder econòmic i polític per part d'organitzacions privades transnacionals*. Actualment la decisió d'envair un país o d'informar sobre l'estat de les pluges el cap de setmana té relació directa amb els interessos de companyies privades transnacionals. Les grans marques condicionen l'estat de la política, l'economia i la cultura, i també del medi ambient i del benestar social de bona part de l'actualitat mundial.
- *El debilitament i la mercantilització de les democràcies* i la disminució de les capacitats per a resoldre els greus problemes socials i econòmics. Els Estats es desentenent progressivament dels problemes que estem anomenant, en virtut de polítiques de mercantilització de les condicions humanes.

La globalització seria, des d'aquest punt de vista, la institucionalització màxima del mercat mundial, i tindria fonamentalment una causa, econòmica i estructural, que determinaria la resta d'instàncies de la societat, com la cultura o la política.

Activitat

Mireu la pel·lícula *La caja 507*¹.

Feu un escrit en què relacioneu l'argument amb les idees de Wallerstein i Amin sobre el sistema mundial capitalista que heu vist en l'apartat.

(1)

Fitxa tècnica

Direcció: Enrique Urbizu

País: Espanya

Any: 2002

Durada: 112 min

Interpretació: Antonio Resines (Modesto), José Coronado (Rafael), Goya Toledo (Mónica), Dafne Fernández (María), Sancho Gracia (Regueira)

Guió: Michel Gaztambide i Enrique Urbizu

Producció: Fernando Bovaira i Gustavo Ferrada

Música: Mario de Benito

Fotografia: Carles Gusi

Muntatge: Ángel Hernández

Direcció artística: Ana Alvargonzález

Sinopsi

Modesto, un home honrat i treballador, dirigeix una sucursal bancària a la Costa del Sol. Uns lladres rebenten les caixes de seguretat del seu banc i el deixen atrapat a la cambra que les conté. La caixa 507 n'és una i el seu contingut li revela que la mort de la seva filla, esdevinguda fa uns anys, no fou accidental. Rafael, un expolicia corrupte i sense escrúpols, haurà de recuperar el contingut robat d'aquesta caixa. Mentre els documents desapareguts estiguin en unes altres mans, la seva vida no val res; per això iniciarà una recerca desesperada per recuperar-los. Tots dos es veuran ficats en una frenètica cursa amb diferents objectius en la qual es creuaran els seus destins. Una cursa amb normes que Rafael coneix bé i a les quals haurà d'adaptar-se Modesto per aconseguir que se'n faci justícia. Modesto, tanmateix, té un avantatge: ningú no

compta amb ell, ningú no sap allò que ell sap. La caixa 507 és com una bomba que, en obrir-se, esclata a les mans de dos homes que ho han perdut gairebé tot.

Resum

Per a alguns autors, com Wallerstein o Amin, la globalització és la conseqüència d'un sistema mundial basat en el capitalisme neoliberal que determina cada cop més les condicions de vida del planeta.

1.3. L'Estat, els nous actors polítics i l'imperi

Diferents teories debaten el lloc de les decisions polítiques en la globalització. Com es localitza el poder polític en l'era de l'economia mundial i les interdependències globals? Quan considerem el paper que està tenint l'**estat** en els esdeveniments de la globalització, trobem opinions diferents:

- 1) Un paper molt feble, condicionat fortament pel mercat, per les condicions d'un **sistema econòmic mundial**.
- 2) Un paper compartit, perquè la presa de decisions global s'ha descentralitzat en una **multitud d'actors diferents**.
- 3) Un paper fort de l'**estat**, com a promotor d'un sistema polític i econòmic capitalista i neoliberal.

Per a Hardt i Negri, la situació política actual va més enllà del repartiment del poder o no entre l'estat i el mercat o nous actors. Per als autors, estem vivint un nou paradigma polític que anomenen **imperi**.

1.3.1. El mercat té la paraula

Molts autors assenyalen que estem assistint a la fi de la sobirania dels estats. Trobem diferents arguments que defensen aquesta tesi. D'una banda, podem pensar que el poder dels estats s'ha reduït per l'economització de la política, és a dir, perquè la política estatal està sotmesa a les circumstàncies de l'economia internacional i funciona segons mana el mercat, nacional i internacional. Les noves tecnologies permeten al sistema econòmic capitalista de moure mercaderies, persones, llocs de feina, informació, en molt poc temps i sense gaires limitacions. Podríem dir que, d'alguna manera, els estats estan sotmesos a aquestes condicions i que n'ha disminuït la capacitat per a generar polítiques de control davant el flux de béns, serveis, idees, productes culturals, etc.

"Els empresaris es mouen a nivell planetari, poden exercir un paper clau en la configuració no solament de l'economia, sinó també de la societat en conjunt, encara que només sigui pel poder que tenen per privar la societat dels seus recursos materials (capital, impostos, llocs de feina)." (Beck, 1998, pàg. 16).

1.3.2. La política policèntrica

Estem vivint el pas d'una política estatal a una política cada cop més mundial. Si bé aquest canvi representa la consolidació d'una economia mundial capitalista, també significa la creació o l'enfortiment d'altres centres de decisions. Actualment, segons Rosenau (citada per Beck, 1998), no hi ha protagonistes clars i determinants i ningú té l'última paraula. Amb el creixement d'interconnexions econòmiques, polítiques, tecnològiques, legals, de comunicació de la societat de la informació, una sèrie d'organitzacions internacionals, empreses i moviments socials i polítics transnacionals esdevenen protagonistes de la política mundial. Rosenau cita una llista de nous actors polítics similar a aquesta:

- *Organitzacions transnacionals* privades, públiques, governamentals o no, des de Greenpeace fins a Renault o la federació de països islàmics. Poden establir acords i funcionar conjuntament, crear aliances o generar conflictes que se situen més enllà de les capacitats dels estats.
- *Problemes transnacionals*, com la contaminació marítima, el terrorisme o les crisis financeres, alteren la vida econòmica, social i política internacional.
- *Esdeveniments transnacionals*. Concerts multitudinaris, tractats internacionals, eleccions nord-americanes, manifestacions mundials, vagues generals, que travessen el planeta en pocs minuts i generen opinions, controvèrsies i nous posicionaments.
- *Comunitats transnacionals*, religioses, artístiques, científiques, de resistència política, etc.
- *Estructures transnacionals*, com els corrents financers, els mapes genètics, els sistemes informàtics, els modes de producció, etc., que condicionen i modifiquen relacions més enllà de les fronteres estatals (Rosenau citada per Beck, 1998).

El poder s'ha fraccionat en molts actors diferents, amb noves possibilitats de decisió. Assistim a un temps de pluralitat de relacions, d'acords internacionals, d'internacionalització dels processos de decisió política i d'un creixement progressiu d'interconnexions econòmiques, polítiques, tecnològiques, legals i de comunicació.

Estem assistint al trencament de la clàssica unitat de l'estat nació i de la societat nacional, i veiem com s'estableixen noves relacions de poder i competitivitat, conflictes i encreuaments entre unitats i actors del mateix estat, i actors, identitats, espais i processos socials transnacionals (Beck, 1998).

1.3.3. Els Estats continuen definint la globalització

Diversos autors, com Gilpin o Amin (citats per Beck, 1998), emfasitzen que la situació política i econòmica actual només s'entén segons polítiques estatals fortes que promouen i mantenen l'ordre mundial actual.

Gilpin no està d'acord que els estats hagin perdut poder o que el mercat o altres actors s'interposin en els seus objectius.

"[Gilpin] creu que la globalització només sorgeix quan es donen determinades condicions en política internacional, és a dir, quan és producte d'un ordre global permissiu, un ordre entre estats que tan sols –i exclusivament– permeten que es creïn, destrueixin i mantinguin dependències i xarxes de relacions més enllà de i entre autoritats nacionals-estatals." (Gilpin citat per Beck, 1998, p. 63).

La globalització dependria d'un poder hegemònic que permet i manté un ordre internacional determinat.

Amin (1999) argumenta que si bé, per definició, la nova globalització erosiona l'eficiència de la gestió econòmica per part dels estats nacionals, el capitalisme és més que un sistema econòmic, i la seva existència només és possible amb accions socials i polítiques que són en mans dels estats.

1.3.4. L'imperi

Negri i Hardt desenvolupen una teoria que explica l'estat actual de les coses definint el que anomenen *imperi*.

"Juntament amb el mercat global i els circuits de producció globals, va sorgir un nou ordre mundial, una lògica i una estructura de domini noves: en suma, una nova forma de sobirania. L'imperi és el subjecte polític que regula efectivament aquests intercanvis globals, el poder sobirà que governa el món. [...] La sobirania ha adquirit una forma nova, composta per una sèrie d'organismes nacionals i supranacionals units per una única lògica de domini." (Hardt i Negri, 2002, p. 13-14).

Aquesta nova manera d'articular el poder s'iniciaria amb la creació de les Nacions Unides, després de la Segona Guerra Mundial. Es comença a crear una comunitat jurídica internacional i la idea de la possibilitat d'un poder que transcendeixi els estats. Recordeu que ja hem introduït aquesta idea en l'apartat del sistema mundial capitalista, més amunt.

S'han fet dues grans interpretacions d'aquest creixent poder supranacional. L'una (anomenada *hobbesiana* o *monàrquica*) entén que amb la creació d'institucions supranacionals, com les Nacions Unides, es crea un nou *poder unitari que reforça i protegeix els interessos dels diferents estats mitjançant un sistema internacional segur basat en el poder militar*. L'altra (lockeana o liberal) emfasitzaria la *funció descentralitzadora i pluralista d'un nou espai supranacional que amplia la democràcia a una societat civil global* (Hardt i Negri, 2002).

Per als autors d'*Imperio*, actualment som testimonis d'un nou paradigma del poder que denominen *soberania imperial* i que es presenta breument com un ordre capitalista que reuneix el poder polític i econòmic de manera supranacional.

Les característiques de l'imperi són:

- No estableix cap centre de poder, no té forma d'Estat ni d'organització supranacional. És un aparell descentrat i desterritorialitzador que va incorporant àmbits de domini.
- S'estableix com la manera de fer les coses amb caràcter universal. És un règim de funcionament que no té fronteres físiques ni temporals.
- El seu domini opera en tots els registres de l'ordre social. És, més que una entitat, una lògica de funcionament que construeix la manera de fer en tots els àmbits de la vida quotidiana del món "civilitzat".
- Finalment, tot i que s'articula mitjançant la violència, es defineix en la recerca de la pau universal i perpètua.

Exemple

Un bon exemple de la recerca de la pau universal i perpètua mitjançant la violència el trobem descrit en el text d'Enric González publicat a *El País*, el 12 de febrer de 2003, que reproduïm.

La fe marca el pas de Bush

Els Estats Units són un país religiós. Dels seus 281 milions d'habitants, 168 milions formen part d'alguna església i 158 es declaren cristians. Més de 200 canals de televisió i unes 1.500 emissores de ràdio basen la seva programació en la Bíblia. Però fins i tot en una societat tan rica en fe, les contínues invocacions a Déu del president George W. Bush i els seus vincles ideològics amb els grups teocràtics més extremistes comencen a causar inquietud.

La religió s'està barrejant amb la política i la ultradreta cristiana, nucli de l'actual partit conservador, no és aliena a una estratègia per a Orient Pròxim basada en la tradició bíblica apocalíptica. Bush simpatitza amb aquests grups ultrareligiosos, cosa que permet preguntar-se si Déu té alguna cosa a veure amb la guerra de l'Iraq.

"Bush només ha esmentat un cop la paraula *croada*, però temo que les idees subjacents en aquest terme formen una part important del discurs del president, i crec que les tesis de Samuel Huntington a *El xoc de les civilitzacions* (un assaig de 1993) són essencials en aquest discurs", comenta Harry Heidi, professor de Religió a la Universitat George Washington. Segons la tesi de Huntington, el segle XXI serà el segle del conflicte entre diferents tradicions culturals i religioses. Resumint, el xoc del cristianisme i l'islam. Aquesta

idea exerceix gran influència en el sector més laic de l'actual Administració dels Estats Units.

El sector més religiós de l'Administració prefereix llegir la Bíblia i, d'aquesta, els passatges predilectes de les congregacions evangèliques: els referits a la batalla final, l'*Armageddon*. Aquesta batalla final ha provocat una estranya aliança entre els jueus conservadors i els cristians ultraconservadors, ja que, segons la tradició apocalíptica, la Segona Vinguda del Messies només s'esdevindrà quan Israel recuperi la plenitud. Després del retorn de Crist s'ha de produir la gran batalla entre el Bé i el Mal, pas previ a l'establiment del regnat directe de Déu sobre el món. Relacionar *Armageddon* amb les formulacions estratègiques de la superpotència pot sonar a disbarat. Fins i tot una revista tan laica, escèptica i pro-americana com *The Economist* reconeix, tanmateix, que no s'ha de descartar que el suport sense matisos dels Estats Units a l'Israel expansiu d'Ariel Sharon derivi de les creences apocalíptiques.

L'agressivitat contra Sadam Husein i l'ús de termes com *mal* o *maldat* per a referir-se a règims enemics és una expressió més de les arrels religioses de la cosmovisió de Bush. També hi ajuda que hagi triat un teòleg, Michael Gerson, perquè redacti els seus discursos. El portaveu de la Casa Blanca, Ari Fleischer, admet que el "renaixement religiós" del president, que el va ajudar a deixar la beguda als 40 anys, "va canviar la seva personalitat".

Quan George W. Bush diu que "la fe ajudarà a resoldre els més greus problemes de la nació", cita el profeta Isaïes per a lamentar la catàstrofe de la nau *Columbia*, obre les reunions del seu gabinet amb una oració o congrega el personal de la Casa Blanca en un hotel per fer exercicis espirituals, pocs nord-americans s'estranyen. Fins i tot els dòlars porten una invocació a Déu. Però l'estreta relació de Bush amb telepredicadors com Jerry Falwell o Pat Robertson resulta més inquietant.

"Déu continua permetent que els enemics d'Amèrica ens donin el que segurament ens mereixem", va declarar Falwell dos dies després dels atemptats de l'11-S. Robertson, fundador de la Coalició Cristiana, un grup molt actiu en les campanyes electorals de Bush, va anar més lluny: "Els pagans, els avortistes, les feministes, els gais, les lesbianes, la Unió Americana per les Llibertats Civils... Els assenyalo amb el dit i els dic: 'vosaltres va contribuir al fet que això passés". Segons tots dos telepredicadors, els atemptats van constituir un càstig de Déu. Falwell va ser, tanmateix, un dels convidats d'honor de George W. Bush en el solemne funeral celebrat en la catedral de Washington pels 3.000 morts.

Els autors assenyalen que l'imperi produeix opressió i destrucció, però que l'organització política alternativa global pot generar formes de vida que posin en dubte l'hegemonia de l'imperi i permetin de superar-ne els dominis.

Activitat

Busqueu al llarg de la setmana, als diaris o revistes, un conjunt d'articles o notícies que considereu que reflecteixen les teories que heu vist en els apartats "El sistema mundial capitalista" i "L'Estat, els nous actors i l'imperi", i feu una petita reflexió escrita. Per exemple, un esdeveniment internacional que es converteix en actor polític, econòmic i social: la pneumònia asiàtica de l'abril del 2003. Us en recordeu?

Resum

Quan parlem de globalització no podem deixar de plantejar-nos quin és el lloc on es prenen les decisions que transformen les coses. Per a molts autors, estem vivint el final del poder dels estats, de la política, per a donar pas al poder del mercat, de l'economia. Altres creuen que el que succeeix és que el poder s'està repartint entre molts actors i esdeveniments nous. Una tercera tesi argumenta que no es pot entendre cap sistema polític i econòmic sense el poder d'uns estats que el promouen. Més enllà d'aquests plantejaments, Negri i Hardt adverteixen que ens domina una lògica imperial sense rostre clar, que reproduïm en la nostra vida quotidiana.

1.4. La globalització i la cultura

Si intentem d'esbossar què diuen les teories que relacionen la globalització amb la cultura, o a l'inrevés, la cultura amb la globalització, trobem temes ben diversos. Com diu Tomlinson (2001), la globalització es troba en el nucli de la cultura moderna. No podem interpretar la globalització en termes merament

Manifestació de protesta

econòmics o polítics, com hem intentat d'apuntar més amunt. Les transformacions de la nostra època també se situen en l'àmbit de la cultura. Entenent la cultura com les pràctiques comunes que donen significat a la nostra vida, ens podem preguntar com la globalització altera el nostre sentit d'identitat, la nostra experiència dels llocs, les nostres relacions socials, en definitiva, la nostra vida quotidiana. Farem una ullada a diferents temes que toquen les teories de la globalització i la cultura.

1.4.1. La globalització i la connectivitat

Si una cosa es desprèn de tots els debats i les teories de la globalització, és que la vida social moderna es caracteritza per un augment espectacular de les interconnexions i interdependències arreu del planeta. Per a autors com McGrew (citada per Tomlinson, 2001), el que caracteritza la globalització és *simplement la intensificació de la interconnexió global* i la quantitat de formes que ha adoptat en els últims anys. Convivim envoltats de connexions múltiples: el viatge en avió, el contracte amb una empresa xilena, un missatge de mòbil, la rebuda d'un fax, d'un pernil de Salamanca o un mocador persa, les beques europees o les manifestacions mundials, tot plegat integra un *sistema d'interconnexions físiques, comunicatives, simbòliques i pràctiques* que relacionen les nostres imatges, costums, experiències, les nostres condicions polítiques, econòmiques, socials i culturals, amb la resta del planeta.

Aquesta creixent capacitat d'interconnexió canvia molts aspectes de la nostra percepció del món i de les nostres pràctiques quotidianes.

1.4.2. La compressió de l'espai

La connectivitat denota una proximitat espacial creixent del món (Tomlinson, 2001). Amb la revolució tecnològica, les distàncies s'han reduït i les relacions amb la resta d'espai planetari s'han ampliat enormement. Hem reduït moltíssim els temps de recorregut físic i comunicatiu arreu del planeta, i podem estar en dues hores a París o en un dia als antípodes, o trucant a Guadalajara en pocs segons. Alhora, hem ampliat enormement les relacions amb tot l'espai possible. Actualment podem visitar el nord de l'Amazones o enviar un currículum al dalai-lama.

És evident que l'accés a aquesta connectivitat no és igual per a tothom. El concepte no remet a possibilitats empíriques, sinó a la *percepció de proximitat* . Tant si viatgem en avió regularment com si no hem sortit mai de la ciutat, tant si ens les possibilitats d'estendre les nostres relacions, transforma de manera fonamental la relació amb els llocs que habitem i les nostres pràctiques, experiències i identitats culturals. El nostre *entorn físic* deixa de ser l'element fonamental per a definir la nostra identitat i la manera de moure'ns.

García Canclini (citada per Tomlinson, 2001) parla de la pèrdua de relació natural de la cultura amb el territori geogràfic i social, i Tomlinson va més enllà en afirmar que no es tracta només que ens movem més per diferents llocs, sinó del fet que, amb aquest moviment, els llocs es transformen.

"La globalització fomenta la mobilitat física molt més que abans, però la clau del seu efecte cultural està en la transformació de les mateixes localitats." (Tomlinson, 2001, p. 34).

Els llocs que habitem estan cada cop més travessats per elements i processos socials distants. Giddens (citada per Tomlinson, 2001) afirma que, tot i que conservem en el nostre context quotidià certa noció de familiaritat i comoditat, som conscients que no són entorns peculiars del context local, sinó part d'un fenomen provisional, "fantasmagòric", que no ens pertany del tot. A més, la mobilitat física no és el més determinant en la noció de desterritorialització. Les noves tecnologies ens permeten de disposar d'un ventall d'informació infinit i d'un conjunt de punts de vista amplíssim sobre esdeveniments que superen la cultura pròpia i reestructuren la nostra experiència i pràctiques en l'ús del temps i l'espai.

És interessant com Beck entén aquest concepte i l'amplia anomenant-lo *topopoligàmia*.

1.4.4. La topopoligàmia: viure molts llocs diferents és la manera de viure la globalització

Beck (1998) ens anima a reflexionar sobre com es tradueix la globalització en les nostres vides quotidianes. De ben segur que aquest matí hem sentit la ràdio una estona mentre fèiem l'esmorzar. Potser hem agafat el transport públic o el cotxe i hem creuat la ciutat. A la feina, segur que hem navegat i hem visitat una sucursal xilena, o hem saludat una persona del Quebec. De tornada ens parem a comprar a la sempre oportuna botiga regentada per neozelandesos, trobem a la bústia una oferta per a passar les vacances al Marroc i una postal dels nostres parents aragonesos, i descansen al sofà veient cocodrils japonesos o l'última sèrie nord-americana i sentint música francesa.

La mateixa vida s'ha convertit en una vida de viatges, físics, imaginaris, comunicatius o audiovisuals. El nostre entorn canvia constantment, de símbols, de persones, d'imatges, etc. És un lloc topopoligàmic, ple de mobilitat externa i interna, física i imaginària, mètrica i sensitiva.

1.4.5. Una cultura homogènia o moltes de diferents?

Quan parlem de globalització cultural sempre ens trobem amb dos enfocaments: el que pensa que la globalització homogeneïtza la cultura mundial, és a dir, que ens fa cada cop més iguals a tots, i la que opina que la globalització propicia l'emergència de cultures locals, rescata terceres cultures i, per tant, promou la diversitat.

La tesi de l'homogeneïtzació cultural també s'anomena *McDonalització del món* (ja us podeu imaginar perquè). Segons aquesta tesi, la globalització econòmica va acompanyada de la creació d'una indústria cultural global, com una gran fàbrica de símbols que s'estenen arreu del planeta i universalitzen formes de vida.

L'homogeneïtzació cultural emfatitza la capacitat del mercat per a crear uns hàbits de consum molt semblants arreu del planeta. Alguns han identificat la globalització cultural com el procés d'imperialisme cultural nord-americà, argumentant que la presència de productes que provenen d'aquell país és desorbitada, entenent com a producte des d'una hamburguesa fins a un estil de roba o les notícies de la CNN.

Una tesi alternativa proposa, en canvi, que ens trobem enmig d'una emergència de la pluralitat i que, si bé la presència de productes nord-americans és important, la resposta que hi dona cada cultura és ben diferent. De fet, en termes econòmics, el que interessa al capitalisme és la multiplicitat de formes de vida, la pluralitat de desitjos que estenen les possibilitats del mercat. L'argument de l'*heterogeneïtzació cultural* manté que la societat actual es fa cada cop més receptiva a formes diferents de cultura, i que més que una sola cultura global, assistim a la multiplicitat d'expressions culturals locals que s'apropien activament de les importacions culturals i en creen de pròpies.

1.4.6. La glocalització

"El concepte de globalització *per se* s'hauria d'aplicar a una sèrie d'esdeveniments relatius a l'estructuració concreta del món com un tot." (Robertson a Featherstone, 1990, pàg. 20).

Per a Robertson, el que defineix la globalització és el procés amb què prenem consciència i donem significat a les nostres vides com a part d'un món que es pot entendre com una entitat, com un *lloc singular*.

Pràcticament tots els reculls de teories sobre la globalització cultural inclouen la interessant visió de Robertson del que anomena *glocalització*.

Espais urbans de desenvolupament de la homogeneïtzació cultural

Activitat cultural aliena a la homogeneïtzació cultural

L'àmbit global i el local no s'exclouen mútuament. Ben al contrari, el que és local s'ha d'entendre com un aspecte del que és global. La globalització significa acostament i trobada de les cultures locals, que cal que es tornin a definir. La cultura global no pot entendre's estàticament, sinó com un procés contingent i dialèctic entre els esdeveniments més locals i els més globals.

"La globalització –aparentment el que és molt gran, exterior [...]– és assible en el més petit i concret, in situ, en la pròpia vida i els símbols culturals, tot el que en conseqüència du el segell d'allò 'glocal'." (Beck, 1998, pàg. 80).

La globalització depèn de la localització, i la localització depèn de la globalització, en una relació dinàmica, amb amplis fluxos de recursos viatjant entre els dos pols. No existeix l'un sense l'altre. El que fa Robertson és trencar amb les dicotomies global/local en proposar que no podem trobar enlloc una de les dues, ni podem entendre la globalització com un continu on les coses passen de local a global o a l'inrevés. Tot plegat és glocal, perquè res no escapa de la consciència del món com a entitat compartida i fragmentada.

La compressió del món i la intensificació de la consciència del món com un tot. En el pensament i l'acció es construeix el món com un lloc singular. Integrat però no harmoniós, un lloc però divers, un constructe de consciències compartides però tendents a la fragmentació.

1.4.7. Imaginant mons possibles

Una altra proposta interessant per a entendre la globalització cultural és la d'Appadurai i els paisatges imaginaris, que amplia la idea de glocalització de Robertson.

Proposa que cal explorar les relacions entre cinc dimensions de la cultura global, que anomena *ethnoscapes* ('paisatges ètnics'), *mediascapes* ('paisatges mediàtics'), *technoscapes* ('paisatges tècnics'), *finanscapes* ('paisatges financers') i *ideoscapes* ('paisatges d'idees'). Aquests paisatges són la base del que anomena "els mons imaginaris conformats per les imaginacions de persones i grups d'arreu del món" (Appadurai citat per Beck, 1998). Els anomena *paisatges* pel caràcter fluid, de formes irregulars.

- *Paisatges ètnics*: són els paisatges de persones que integren el món canviant, turistes, immigrants, refugiats, exiliats, treballadors estrangers, persones i grups en constant moviment.
- *Paisatges tècnics*: la configuració global de la tecnologia, que es mou contínuament de maneres diferents, i construeix espais i formes de vida.

- *Paisatges financers*: la disposició del capital global és un paisatge misteriós, que es mou, s'acomoda o desapareix sense gaires problemes.
- *Paisatges mediàtics*: les possibilitats de distribució d'informació a través dels diaris, els informatius, el cinema, els productors d'imatges, etc.
- *Paisatges d'idees*: la concatenació d'imatges amb contingut clarament ideològic, orientades explícitament a capturar un espai de poder.

Activitat

Intenteu de representar d'alguna manera cadascun dels diferents paisatges que proposa Appadurai. Podeu utilitzar imatges (fotos vostres, d'Internet, retalls de revistes o diaris) articles, textos de premsa... El que considereu que reflecteix cada paisatge.

Segons Appadurai, la *imaginació* ha adquirit en els últims temps un paper rellevant en la vida quotidiana de les persones. Estem envoltats d'imatges de mons diferents, de símbols que ens remetent a diferents cultures, a llengües que desconeixem. Vivim consumint productes imaginaris que construeixen bona part de la nostra vida quotidiana.

Activitat

Agafeu un dia laborable i un de festiu de la setmana i elaboreu una mena de diari de camp anotant les activitats que feu al llarg dels dos dies: trucades, missatges, trobades, cafès, copes, viatges per la xarxa, en moto, bus, bici o cotxe, reunions, dinars, visites al metge... Intenteu d'anotar el màxim d'activitats culturals, laborals, personals, avorrides i festives, habituals i extraordinàries. És com si féssiu d'antropòlegs de vosaltres mateixos, com si us espiéssiu i haguéssiu de fer un informe d'aquests dos dies, d'acord? Aleshores, relacioneu les notes que hàgiu fet amb les teories apuntades més amunt. La de la connectivitat, la topopoligàmia, la globalització, els paisatges, la cultura global i les múltiples cultures, la de la imaginació, etc.

Us poden ajudar les preguntes següents:

Amb quanta gent he connectat? Quants viatges he fet, físics i simbòlics o comunicatius? Quantes coses, de les que he fet, diria que són locals i quantes globals? Quantes coses he fet que depenen de les noves tecnologies? En quantes "cultures" he participat? Quins paisatges imaginaris he visitat?

Es tracta que relacioneu en un petit assaig el que us sembla encertat i el que penseu que no encaixa de les diferents teories en un parell de dies de la vostra vida quotidiana. Endavant, bloc de notes i molta atenció!

Resum

Hem vist, doncs, que quan parlem de cultura i de globalització no podem senzillament afirmar que cada cop som tots més iguals i que estem més connectats, o que el que passa és que cada cop hi ha més coses diferents i tot plegat es complica. Entenent la cultura com el conjunt de pràctiques, símbols i relacions que ens envolten i que generem, la globalització, ja sigui causa, efecte, nucli central o nivell d'anàlisi, esdevé un indret obligat a l'hora de parlar de la nostra societat.

2. Com és la ciutat global?

Ja hem vist alguns apunts de com diferents aspectes de la globalització transformen l'economia, la cultura, la política i el medi ambient. Ara ens interessa fer un repàs d'algunes de les conseqüències de la globalització al centre de la seva producció: la ciutat.

- Les ciutats de la informació
- La mobilitat de la ciutat: l'espai dels fluxos i l'espai dels llocs

2.1. Les ciutats de la informació

La ciutat no tan sols no és aliena als canvis que implica la globalització, sinó que n'és la protagonista. En els últims anys s'ha urbanitzat més que en tota la història de la humanitat. Tendim a la urbanització generalitzada del territori, en pocs anys la majoria de la població serà urbana i el paradigma informacional de producció comporta una multitud de canvis en l'estructura espacial i social de les ciutats arreu del planeta.

La nova economia global s'articula territorialment entorn de xarxes de ciutats (Sassen, 1995). Aquesta xarxa segueix un model jeràrquic entre diferents centres urbans. Els més determinants són actualment les principals metròpolis del món: Nova York², Londres³ i Tòquio⁴, considerades per Sassen com les úniques ciutats globals. Altres centres metropolitans són dominants en alguns segments específics del mercat, o formen el que Sassen anomena "baules de la cadena dominant de la gestió global", com Hong Kong⁵, París⁶, San Francisco⁷ o Milà⁸. Finalment, adquirint protagonisme en l'esfera global com a mercats emergents hi ha altres ciutats de tot el món, com Mèxic⁹, Madrid¹⁰, São Paulo¹¹, Barcelona¹² o Moscou¹³ (Sassen citada per Borja i Castells, 1997).

(2)

Nova York

(3)

Londres

(4)

Tòquio

(5)

Hong Kong

(6)

París

(7)

San Francisco

(8)

Milà

(9)

Mèxic

(10)

Madrid

(11)

São Paulo

(12)

Barcelona

(13)

Moscou

Cada ciutat ha d'afrontar la seva competitivitat dins l'economia global. Hi ha tres elements que determinen l'èxit de les ciutats en el nou model de desenvolupament:

- 1) La *connectivitat*. La ciutat ha de ser capaç d'establir un vincle important amb els circuits de comunicació, telecomunicació i els sistemes d'informació en els àmbits regional, nacional i global.
- 2) La *innovació*. L'economia global informacional requereix un continu desenvolupament social, educatiu i professional per la necessària innovació en el terreny de les tecnologies de la informació i la presència permanent en els circuits locals i globals.
- 3) La *flexibilitat institucional*. Les institucions locals han de poder negociar l'articulació de la ciutat amb les institucions i empreses supralocals (Brotchie i altres citats per Borja i Castells, 1997).

Borja i Castells (1997) aclareixen que cada ciutat ha de funcionar en relació amb les seves possibilitats, i gestionar integradament la societat local i els fenòmens globals, però en la seva opinió, el que resulta indispensable actualment per a mantenir-se dins la incertesa de l'economia global és una *combinació d'infraestructura tecnològica, recursos humans i un sistema de gestió flexible*.

2.1.1. La distribució espacial de l'economia informacional

"La globalització econòmica i les telecomunicacions han contribuït a produir una espacialitat urbana que depèn de xarxes desterritorialitzades i transfrontereres i de localitzacions territorials amb concentracions massives de recursos." (Sassen, 2003, pàg. 27).

2.1.2. El model espacial de l'economia informacional es caracteritza per la dispersió i la concentració

Les noves possibilitats tecnològiques han permès de descentralitzar l'activitat productiva, i separar, simplificar i fraccionar diferents processos productius al llarg del territori, urbà o no. Això ha fet que la distribució sobre el territori es dispersi i les regions metropolitanes es facin cada cop més extenses i integrades. D'altra banda, l'economia informacional global s'organitza sobre la base de *centres direccionals* i de control capaços de coordinar, gestionar i innovar les activitats d'empreses estructurades en xarxes d'intercanvi interurbà i, sovint, transnacional (Hall citat per Borja i Castells, 1997). Al centre dels processos econòmics hi ha les activitats financeres, d'assegurances, immobiliàries, de consultoria, de serveis legals, de publicitat, disseny, màrqueting, relacions públiques, seguretat, obtenció d'informació i gestió de sistemes informàtics (Daniels citat per Borja i Castells, 1997). Aquestes activitats funcionen mitjançant fluxos d'informació i coneixement i la seva articulació es basa en la interrelació de sistemes de telecomunicació en una xarxa global.

Mentre que les noves tecnologies faciliten la dispersió geogràfica de les activitats econòmiques mantenint la integració sistèmica, també tenen com a efecte l'enfortiment de la *importància de la coordinació central* i de les funcions de control d'empreses i mercats (Sassen, 2003). La ciutat requereix un *centre* on funcioni una gran concentració de recursos materials, estratègics i humans. En el moment en què una regió del món s'articula dins l'economia global, esdevé un centre urbà de gestió de serveis avançats organitzats entorn d'un ampli desplegament de recursos, com un aeroport, un fort sistema de telecomunicacions i una gran xarxa de serveis hotelers i professionals.

Aquests centres direccionals es concentren bàsicament formant *districtes de negocis*, però aquesta distribució no és uniforme. Actualment el "centre" també s'està estenent a l'àrea metropolitana i crea nodes estratègics d'alta densitat (Sassen, 2003), articulats mitjançant xarxes digitals que desterritorialitzen el tradicional concepte de centre estratègic. A més, cada cop més ens trobem amb

circuits especialitzats que connecten ciutats d'arreu del planeta i formen nous centres transnacionals de transacció econòmica de les ciutats a escala global. És el que Castells i Veltz anomenen *xarxa urbana planetària*.

"En resum, la ciutat global no és un lloc, sinó un procés mitjançant el qual els centres de producció i consum de serveis avançats i les seves societats locals auxiliars es connecten en una xarxa global en virtut dels fluxos d'informació, mentre que alhora resten importància a les connexions amb els seus entorns territorials." (Castells citat per Susser, 2001, pàg. 409).

En aquest procés, les àrees metropolitanes esdevenen el que Audalot, Hall i Castells anomenen *mitjans d'innovació* (citats per Susser, 2001).

El potencial innovador de les ciutats i les seves *àrees metropolitanes* es reflecteix en el següent:

- La *indústria de les noves tecnologies de la informació*. Tots els grans centres d'innovació tecnològica es creen en grans àrees metropolitanes, que concentren els recursos professionals i tècnics necessaris.
- Els *serveis avançats a empreses*, que actualment són el sector més lucratiu de l'economia global.
- Les *indústries culturals*. Els mitjans de comunicació, l'oci, l'art, l'edició, els museus i les indústries de creació cultural en general.

Espai urbà d'innovació

2.1.3. Els tres tipus de ciutats

Les megaciutats

Són les grans aglomeracions de població, amb més de deu milions de persones. El 1992 ja n'hi havia tretze, i actualment n'hi ha que superen els vint milions d'habitants. Integren els nodes de l'economia global i de les nacions més poderoses, i concentren les funcions de direcció, producció i gestió del planeta (Borja i Castells, 1997). Són els grans connectors de les xarxes informacionals mundials i esdevenen *centres gravitacionals* de les dinàmiques econòmiques, polítiques, socials i culturals de la globalització. En paraules de Borja i Castells (1997, pàg. 53):

Ciutats més poblades, 1992

	Ciutats	País	Població (milers d'habitants)
1	Tokio	Japón	25.772
2	São Paulo	Brasil	19.235
3	New York	Estados Unidos	16.158
4	México D.F.	México	15.276
5	Shanghai	China	14.053
6	Bombay	India	13.322
7	Los Ángeles	Estados Unidos	11.853
8	Buenos Aires	Argentina	11.753
9	Seúl	República de Corea	11.589
10	Beijing	China	11.433
11	Río de Janeiro	Brasil	11.257
12	Calcuta	India	11.106
13	Osaka	Japón	10.535

Font: Naciones Unidas

- a) Són els centres de dinamisme econòmic, tecnològic i empresarial en els seus països i en el sistema global.
- b) Són els centres d'innovació cultural, de creació de símbols i d'investigació científica.
- c) Són els centres del poder polític.
- d) Són els punts de connexió del sistema mundial de comunicació.

Tòquio

Londres

Nova York

El que també defineix les megaciutats és que contenen els grups més connectats i els més desconnectats, la màxima opulència i la pobresa més desesperant. Els contrastos econòmics i socials més importants es troben a les megaciutats. Mentre que estan connectades globalment, integrades amb tota la xarxa planetària possible, també estan fragmentades internament, localment dividides i polaritzades.

La difusió territorial o la "ciutat vorera"

És una forma d'urbanització típicament nord-americana. Un sistema urbà de grans distàncies, que se sustenta per un intens sistema de comunicacions i mobilitats. Internet, grans autopistes, trens, tota mena de connexions. A les perifèries de les grans ciutats nord-americanes es dona aquest model, que crea grans complexos de treball i serveis concentrats, envoltats de quilòmetres d'unitats residencials de cases unifamiliars. Són grans constel·lacions exurba-

Persona indigent

nes, caracteritzades per la separació de l'espai de treball i el de residència, i per la creació de nous centres de producció, treball i consum allunyats de la gran ciutat.

"El desenvolupament d'aquestes constel·lacions ressalta la interdependència funcional de diferents unitats i processos del sistema urbà a través de grans distàncies, minimitza el paper de la contigüïtat territorial i maximitza la importància de les xarxes de comunicacions, tant en la línia telefònica com en el transport terrestre." (Borja i Castells, 1997, p. 55).

Les ciutats europees

Castells cita Hall, Martinotti, Borja i Siino per a analitzar els nous processos que caracteritzen la transformació de la majoria de les ciutats europees en l'actualitat: el centre de negocis continua essent el motor econòmic de la ciutat, envoltat d'una infraestructura de comunicacions, telecomunicacions, serveis avançats, oficines, centres tecnològics i institucions educatives, a més d'un ampli ventall de serveis turístics i de mobilitat (Borja i Castells, 1997).

"Els espais a la ciutat europea es caracteritzen per la superposició de processos socioeconòmics i temps històrics que treballen sobre un espai construït, destruït i reconstruït en onades de transformació urbana successives. [...] Els centres urbans van convertint-se en connectors amb allò global, les ciutats centrals en espais de la reestructuració permanent i les perifèries urbanes en zones de replegament de diferents grups socials i activitats econòmiques, bé sigui per segregació com per delimitació espacial del seu àmbit d'existència." (Borja i Castells, 1997, pàg. 59).

Bibliografia

J. Borja i M. Castells (1997). *Local y global. La gestión de las ciudades en la era de la información*, 49-59¹⁴. Madrid: Taurus.

⁽¹⁴⁾J. Borja i M. Castells (1997). *Local y global. La gestión de las ciudades en la era de la información*, 49-59. Madrid: Taurus.

La transformación de la estructura espacial de las ciudades

El conjunto de procesos de informacionalización-globalización característicos de nuestra época histórica, y la transformación de las estructuras productivas industriales y de servicios que acabamos de reseñar, conducen a una profunda transformación de la estructura espacial urbana. Sin embargo, los procesos tecnológicos y económicos que constituyen la base de la transformación se intrincan con la historia, la cultura y las instituciones de cada país, región y ciudad, produciendo una gran diversidad de modelos espaciales. Nos atrevemos sin embargo a reseñar algunos de dichos procesos como típicos de la nueva sociedad informacional. En particular, creemos que la constitución de las llamadas megaciudades, sobre todo en los países de nueva industrialización constituyen el fenómeno urbano de mayor relevancia para el siglo XXI. Presentaremos pues los principales rasgos de dicho proceso; ejemplificándolos con el caso de la megaciudad en proceso de formación entre Hong Kong y Cantón, para luego examinar la variación histórico-geográfica del nuevo modelo de urbanización, considerando las tendencias actuales en las ciudades norteamericanas y en las ciudades europeas.

La urbanización del tercer milenio: las megaciudades

Las megaciudades son algo más que gigantescas aglomeraciones territoriales de seres humanos. Ciertamente, asistimos al proceso de formación de asentamiento humanos por encima de los 10 millones de personas (al menos 13 en 1992), y en un futuro próximo, por encima de los 20 millones de habitantes (al menos 4) (*vid.* tabla 2.1). Pero el tamaño no es lo que realmente define las megaciudades. Son, en realidad, los nodos de la economía global y de las naciones más poderosas. En su territorio concentran las funciones superiores de dirección, producción y gestión del planeta; los centros de poder político; el control de los medios de comunicación; la capacidad simbólica de creación y difusión de los mensajes dominantes. Tienen nombre, casi todos ellos distintos de la matriz cultural europeo-norteamericana todavía dominan-

te: Tokio, São Paulo, Nueva York, Ciudad de México, Shanghai, Bombay, Los Angeles, Buenos Aires, Seúl, Pekín, Río de Janeiro, Calcuta, Osaka, según la clasificación de Naciones Unidas para 1992.

TABLA 2.1. Aglomeraciones urbanas más importantes, 1992

Ranking	Aglomeración	País	Población (miles)
1	Tokio	Japón	25.772
2	São Paulo	Brasil	19.235
3	New York	Estados Unidos	16.158
4	México D.F.	México	15.276
5	Shanghai	China	14.053
6	Bombay	India	13.322
7	Los Ángeles	Estados Unidos	11.853
8	Buenos Aires	Argentina	11.753
9	Seúl	República de Corea	11.589
10	Beijing	China	11.433
11	Río de Janeiro	Brasil	11.257
12	Calcuta	India	11.106
13	Osaka	Japón	10.535

Fuente: Naciones Unidas, 1992

Pero a este club habría que añadir, a mediados de los noventa, Yakarta, Moscú, El Cairo, Nueva Delhi, Londres, París y, posiblemente, en relación *hinterland subcontinental*, Lagos, Dacca, Karachi y Tianjin. No todas son centros dominantes de la economía global: no lo son Lagos o Dacca, por ejemplo. Pero en todos los casos conectan a dicha economía global procesos y funciones que afectan a cientos de millones de personas. Las megaciudades articulan la economía global, conectan las redes informacionales y concentran el poder mundial. Pero, al mismo tiempo, también son receptáculos de inmensos sectores de la población que luchan por sobrevivir. Las megaciudades concentran lo mejor y lo peor de nuestras sociedades desde los innovadores y los poderosos hasta los segmentos socialmente irrelevantes desde el punto de vista de la lógica implacable del sistema. Lo más significativo de las megaciudades es que están conectadas externamente a las redes globales, mientras que están internamente desconectadas a aquellos sectores de sus poblaciones locales considerados funcionalmente innecesarios o socialmente perturbadores: los «desechables» según la terminología usual en Bogotá. Proponemos la tesis de que esto es tan cierto de Nueva York como de México D.F. o Yakarta. Lo que hace de las megaciudades una nueva forma urbana es el hecho de constituirse en torno a su conexión en una red global, de la que son nodos fundamentales, al tiempo que están internamente segmentadas y desconectadas social y espacialmente. Las megaciudades son una forma espacial caracterizada por vínculos funcionales establecidos en un amplio territorio, al tiempo que muestran una gran discontinuidad en su patrón de ocupación del suelo. Sus jerarquías sociales y funcionales son confusas, organizadas en unidades territoriales segregadas y sembradas de fragmentos territoriales de usos sociales no reconocidos por el sistema. Las megaciudades con constelaciones territoriales discontinuas hechas de fragmentos espaciales, de parcelas funcionales y de segmentos sociales. Para ilustrar esta perspectiva analítica, el anexo 2.2 presenta con algún detalle una de las megaciudades potencialmente más importantes del siglo XXI, actualmente en proceso de formación: la megaciudad del Río de las Perlas, constituida por un sistema de relaciones funcionales en un vasto territorio en torno a los núcleos de Hong Kong, Shenzhen, Cantón, delta del Río de las Perlas, Macao y Zhuhai (Sit, 1991; Hsing, 1995; Lo, 1994; Leung, 1993; Ling, 1995).

Las tendencias actuales apuntan hacia la formación de otra megaciudad asiática de dimensión humana y económica aún mayor que la del sur de China. En efecto, a principios del siglo XXI, el corredor Tokio-Yokohama-Nagoya, que ya constituye una unidad económica funcional, conectará con la constelación Kyoto-Osaka-Kobe, con la que ya posee fácil comunicación por tren de alta velocidad, creando la mayor macro-región metropolitana en la historia de la humanidad, no solo en número de habitantes, sino en concentración de potencial económico y tecnológico.

A pesar de los problemas sociales, urbanos y medioambientales de la excesiva concentración urbana, las megaciudades crecen, y continuarán creciendo, a la vez en su dimensión y en su capacidad de atracción para la localización de funciones de alto nivel y para los grupos sociales más pudientes e instruidos. El sueño ecológico alternativo de un universo de pequeñas comunidades en la naturaleza, conectadas por medios electrónicos, quedara reducido a una pequeña elite californiana o, más significativamente, a la marginalidad social y funcional de las áreas rurales en todo el mundo. La era de la información es ya, y será cada vez más, la era de las megaciudades.

dades (Cole, y Cole, 1993; Messmacher, 1987; Chapman y Baker, eds., 1992; Kresl y Gappert, eds., 1995). Esto es así, principalmente, por las siguientes razones:

- a) Las megaciudades son los centros de dinamismo económico, tecnológico y empresarial en sus países y en el sistema global. Son, en realidad, los motores del proceso de desarrollo. Sus países, empezando por Estados Unidos y China, dos sociedades dominadas por la ideología del paraíso comunal rural, dependen, esencialmente, de lo que hagan sus megaciudades (Kresl y Gappert, eds., 1995; Kwok y So, eds., 1995).
- b) Son los centros de innovación cultural de creación de símbolos de investigación científica, es decir, los procesos estratégicamente decisivos en la era de la información.
- c) Son los centros del poder político, incluso en los casos en los que el gobierno reside en otras ciudades por la fuerza ideológica y económica que representan.
- d) Son los puntos de conexión del sistema mundial de comunicación. Por ejemplo, Internet, a pesar de su ubicuidad electrónica y su arquitectura flexible, no puede cortocircuitar las megaciudades y sus sistemas, porque depende de sistemas de telecomunicación estructurados en torno a las grandes metrópolis (por ejemplo, telepuertos y anillos difusores de fibra óptica), y porque depende, en su potencia, de los sistemas de información y de los grupos sociales con alta educación concentrados en las megaciudades.

Ciertamente, hay que considerar algunos factores que disminuirán el ritmo de crecimiento demográfico de las megaciudades en el futuro. Entre otros, las políticas de control de nacimientos están funcionando al reducir la tasa de natalidad. Algunas políticas de desarrollo regional y de promoción de las ciudades medias pueden desviar parte de los flujos migratorios y descentralizar la actividad económica en base a mejores comunicaciones, como parece mostrar; en una primera observación, el caso de China en esta década (Hsing, 1995). También es posible, desgraciadamente, que la desintegración social, la violencia e incluso las epidemias que surgirán en las megaciudades, en caso de continuar el deterioro de sus actuales condiciones de existencia, las hagan menos atractivas como lugar de asentamiento. Sin embargo, a pesar de todo ello, las megaciudades crecerán aun más en dominación funcional, en poder social y en concentración de población y actividades, porque se autoalimentan, de forma acumulativa, con todo lo que de valioso tienen sus sociedades y el planeta en su conjunto. Por ser los nodos de conexión y gestión del sistema global, el futuro de la humanidad se está jugando en las megaciudades. Cualquier intento de rechazar lo inevitable, en lugar de adaptarlo a las necesidades sociales y de gestionar sus contradicciones y conflictos, conducirá a una distancia creciente entre la realidad de las ciudades y la teoría urbana. Nuestro futuro inmediato es la urbanización generalizada y la concentración de dicha urbanización en nodos estratégicos de gran dimensión humana y territorial que empezamos a conocer con el nombre, todavía confuso, de megaciudades.

Ahora bien, en la medida en que esta nueva realidad urbana ha sido generalmente asimilada a los procesos de urbanización de las áreas en vías de desarrollo, analizaremos la especificidad de los nuevos procesos de urbanización en las áreas desarrolladas de Norte América y Europa. En ambos casos, asistimos a procesos similares pero bajo patrones propios determinados por una historia urbana diferencial.

La difusión territorial de la nueva suburbanización norteamericana

La Norteamérica de los noventa vive una nueva oleada de expansión territorial en su periferia urbana, en cierto modo imitada en otras áreas del mundo. El periodista Joel Garreau (1991) caracteriza la nueva forma espacial como *Edge City*, o «ciudad-orilla». En un popular libro sobre el tema, define la nueva forma espacial empíricamente por la combinación de cinco criterios: a) Un territorio en el que se concentran al menos 460.000 m² de oficinas, el lugar de trabajo de la era de la información b) Concentra al menos 55.200 m² de espacio comercial c) Tiene mas puestos de trabajo que hogares residenciales d) La gente percibe a este territorio como un lugar específico e) No había en ese sitio nada parecido a una ciudad treinta años atrás. A continuación, documenta el impresionante desarrollo de ese tipo de complejos territoriales en las periferias urbanas de Boston, New Jersey, Detroit, Atlanta, Phoenix, Texas, sur de California, San Francisco y Washington D.C. Cada una de estas unidades espaciales se extiende sobre decenas de kilómetros de edificios de oficinas, servicios comerciales y áreas residenciales cada vez más densas, todas de nueva planta, conectadas por una red de autopistas. Es una civilización de áreas de urbanización diseminada en la que la vida

se organiza en torno a una bipolaridad trabajo informatizado/hogar individualizado y dominado por la cultura audiovisual.

El desarrollo de estas constelaciones resalta la interdependencia funcional de diferentes unidades y procesos del sistema urbano a través de grandes distancias, minimizando el papel de la contigüedad territorial y maximizando la importancia de las redes de comunicaciones, tanto en línea telefónica como en transporte terrestre.

Este modelo de urbanización responde a la interdependencia funcional histórica y cultural norteamericana, caracterizada por un continuo intento de superar los problemas económicos, sociales y urbanos mediante la movilidad geográfica (Kunstler, 1993). Primero, mediante la emigración a América para escapar de las condiciones de los países de origen. Después, mediante la marcha hacia el Oeste y la colonización de un vasto continente. Más adelante, mediante el abandono de las ciudades centrales por las clases medias para construir una nueva civilización suburbana en torno al automóvil, la televisión y la propiedad de una casa unifamiliar subvencionada por el gobierno. Y ahora, mediante la superación de los suburbios constituidos, la desertización de las áreas rurales y la formación de estas ciudades-orilla a lo largo de ejes de autopistas sin otra que lugares de trabajo igualmente dispersos, residencias individuales en paquetes densos, sin referencia urbana, y centros de servicios en nudos de intercambio de autopistas. No es el fin de la ciudad porque Nueva York, San Francisco, y tantos otros centros urbanos de decenas de áreas metropolitanas continúan vibrando de actividad social, cultural, comercial y direccional. Pero sí asistimos a la separación de una proporción creciente de la población norteamericana (más de la mitad en estos momentos) de cualquier experiencia urbana en su cotidianeidad. Los nuevos sistemas de comunicación tienden a concentrar actividades y dispersar la población. El campo está quedando desierto. Y las ciudades existen y existirán, pero cada vez con menos habitantes. Es en la secuencia puntual de habitáculos suburbanos colgados de líneas de teléfono y autopistas internodales donde se constituye una nueva forma urbana, expresión de una tradición urbana norteamericana *de fuite en avant* en el espacio, pero futuro posible de las megaciudades emergentes en otras latitudes.

La articulación de antiguas y nuevas formas en las ciudades europeas

Los nuevos procesos de urbanización, resultantes de las tendencias profundas de globalización de la economía e informacionalización de las sociedades, se articulan a las formas espaciales existentes para producir la nueva estructura urbana que caracteriza nuestra época. Esta articulación se manifiesta de forma particularmente clara en las viejas ciudades europeas, en proceso de profunda reorganización funcional, cultural y espacial (Hall, 1995; Martinoti, 1993; Borja *et alia*, 1990; Siino, 1994). Varios procesos simultáneos caracterizan su transformación:

Los centros de negocios direccionales constituyen, al igual que en otras áreas, el motor que genera el desarrollo de las ciudades, al conectarlas con las redes económicas globales. El centro de negocios se constituye en torno a una infraestructura de comunicaciones, telecomunicaciones, oficinas, centros tecnológicos e instituciones educativas. A ello se añade generalmente, un complejo de actividades hoteleras y orientadas al turismo y al tránsito por la ciudad. El centro direccional es también el nodo central de un sistema intermetropolitano e intrametropolitano (Dunfond y Kafkalas, 1992; Robson, 1992; Tarr y Dupuy, 1988).

La nueva élite gerencial y tecnocrática que ocupa la cúspide del nuevo sistema crea sus espacios exclusivos, tal y como hizo la anterior élite burguesa. Pero como las clases profesionales de alto nivel son proporcionalmente mucho más numerosas, su presencia en el espacio urbano es más notoria, lo que acentúa por tanto los espacios de segregación social. En la mayor parte de las ciudades europeas (París, Bruselas, Roma, Madrid, Amsterdam) a diferencia de las ciudades norteamericanas, con excepción de Nueva York, las clases superiores habitan, en su mayoría, en la ciudad central del área metropolitana, en barrios distintivos, no siempre coincidentes con el mayor valor histórico o cultural de los espacios urbanos, pero sí con su nivel de conservación y equipamiento. Las ciudades inglesas presentan sin embargo un caso intermedio de segregación social, en la medida en que amplias áreas de la ciudad central, en particular en Londres, se han convertido en espacios comerciales y algunos segmentos de la élite han preferido el repliegue sobre una vida pseudorural, en aldeas históricas próximas a las grandes ciudades.

El mundo suburbano de las ciudades europeas es altamente diferenciado. En él se incluyen en particular las periferias de clase obrera y trabajadores de servicios en torno a los polígonos de viviendas públicas o subvencionados construidos durante el periodo álgido del Estado del Bienestar urbano. Son también lugares de producción industrial, tanto tradicional como de nuevas tecnologías. Y en varios países (Francia, Suecia, Inglaterra) han sido estructurados en torno a «ciudades nuevas» habitadas

generalmente por clases medias profesionales y núcleos de actividad de servicios descentralizados, frecuentemente públicos o parapúblicos. Simultáneamente a esa diversidad social y funcional, numerosos conjuntos habitacionales de vivienda pública en los suburbios han ido convirtiéndose en guetos de minorías étnicas inmigrantes (por ejemplo, La Courneuve de París), conforme sus primitivos ocupantes fueron encontrando mejores alternativas en el mercado privado de vivienda.

La mezcla de tiempos históricos y la superposición de funciones y culturas en un mismo espacio también caracterizan a las ciudades centrales de las principales ciudades europeas. En ellas se encuentran todavía barrios de clase obrera tradicional, sometidos al doble asalto de los grupos profesionales que buscan la proximidad al centro cultural urbano y de los grupos de inmigrantes que buscan sobrepoblar un espacio deteriorado estratégicamente situado en la economía urbana informal (Belleville en París, Les Marolles en Bruselas o el Barri Gòtic en Barcelona son ejemplos de esta doble dinámica hacia la revalidación o devolución de un espacio tradicional). Pero también las contraculturas jóvenes han hecho de los centros urbanos, y en particular de sus sectores menos atractivos para las élites, el espacio de su sociabilidad, como muestra la dinámica de Berlín, Amsterdam o Copenhague. En fin, también las ciudades centrales europeas han formado guetos étnicos, algunos de ellos en situación de marginalidad, como Tower Hamlets o Huckney, en Londres; otros, como La Goutte d'Or de París, residencia de trabajadores de origen árabe, con familia y, generalmente, empleo, pero sometidos a una fuerte presión social como resultado de un proceso acelerado de deterioro de su espacio físico.

Finalmente, es una paradoja que sea precisamente en las calles de los lugares de sociabilidad y esparcimiento, adyacentes a los centros de negocios y hoteles internacionales de las ciudades europeas, donde prolifere la marginalidad, tanto social como cultural, precisamente porque sólo siendo espacialmente visibles pueden los excluidos sobrevivir a su exclusión.

El nuevo paisaje urbano europeo está hecho pues de una superposición de procesos socioeconómicos y tiempos históricos que trabajan sobre un espacio construido, destruido y reconstruido en oleadas sucesivas de transformación urbana. Lo que la globalización produce específicamente es la aceleración de ese proceso continuo de reestructuración urbana en función de demandas y objetivos cada vez más externos a la sociedad local. De modo que los centros urbanos van convirtiéndose en conectores con lo global, las ciudades centrales en espacios de la reestructuración permanente y las periferias suburbanas en zonas de repliegue de los distintos grupos sociales y actividades económicas, ya sea por segregación o por delimitación espacial de su ámbito de existencia. En último término, las ciudades europeas mantienen la fachada de una historia urbana culturalmente enraizada, pero cada vez más habitada por flujos globales de capital y por élites cosmopolitas dependientes de Internet. Y es tal vez en sus suburbios metropolitanos, social y funcionalmente diversificados, donde se genera la nueva sociedad local que se articula globalmente a través del espacio reconstituido de la ciudad histórica.

Activitat

Després de llegir la lectura de Borja i Castells, agafeu-ne la definició de ciutat europea, ciutat vorera i megaciutat i compareu-les amb la ciutat de Barcelona. On es troba la superposició de processos socioeconòmics i temps històrics? On trobeu les contínues transformacions i els replegaments de les perifèries de què parlen? També podríem agafar la definició de ciutat vorera? Barcelona tendeix a ser una megaciutat?

Resum

Hem vist diferents teories que dibuixen breument les formes funcionals i espacials que prenen les ciutats en l'actualitat. Concentració funcional de recursos, difusió per tot el territori de noves centralitats, megaciutats, ciutats vorera, de model europeu... tenim un esbós de les ciutats que introdueixen el segle XXI.

2.2. La mobilitat de la ciutat: l'espai dels fluxos i l'espai dels llocs

Un cop hem vist per sobre les diverses formes que adopten les ciutats, podem prendre algunes teories sobre la mobilitat i els espais que es generen en aquestes condicions.

2.2.1. La mobilitat de la ciutat de la informació

"Les noves tecnologies de la informació i comunicació, d'una banda, i les millores tant en els sistemes com en les xarxes de transport, de l'altra, s'han desenvolupat intensament i caracteritzen actualment un nou tipus d'organització dels fluxos de mercaderies, persones i informació sobre el territori." (Muñoz, 2001, pàg. 178).

Si una cosa caracteritza la ciutat actual és l'increïble augment de moviments que presenta. Dos processos paral·lels han variat substancialment els volums i les magnituds de la mobilitat a la ciutat en totes les escales:

L'ampliació de les possibilitats de mobilitat, amb els múltiples sistemes de transport (metro, tren, tramvia, autobusos, cotxes, motos) i la millora de les xarxes (vies bàsiques, autovies i autopistes), ha difós les relacions urbanes a territoris no estrictament urbans i ha donat protagonisme a formes de mobilitat poc representades anteriorment, com la mobilitat per oci i temps lliure (Muñoz, 2001).

Les relacions territorials i les distàncies han canviat, tant pel que fa al treball com a la residència, i els escenaris s'han anat adaptant a una reformulació de la mobilitat sobre el territori. Ens podem desplaçar trenta quilòmetres per a anar a treballar, mitja hora per a dur la canalla al parvulari o tres peatges per a passar el dia a la platja. A més, contactem amb Madrid per a demanar un pressupost o encarreguem en un lloc web l'últim llibre de Baudelaire. Per a Castells, la ciutat actual es pot entendre com la relació entre els llocs urbans físics, l'espai dels llocs, i l'entramat tecnològic de les noves relacions, l'espai dels fluxos (Castells citat per Susser, 2001). Les condicions tecnològiques i socials de l'economia informacional duen Castells a desenvolupar una teoria de contrast entre l'espai dels fluxos i el dels llocs.

Activitat

Ordeneu tots els moviments que feu al llarg d'un dia, físics i simbòlics (metro, cotxe, bici, per la xarxa, telefònics...), per llocs i motius (per exemple, viatge en bici al cinema: oci), i intenteu de dibuixar el recorregut sobre un mapa (de Barcelona, de la comarca, un atlas...). Aquest exercici segur que us representa clarament el que els autors entenen com a augment de volums i magnituds de la mobilització!

2.2.2. L'espai dels fluxos

Castells argumenta que la nostra societat està construïda entorn de fluxos ben diversos: de capital, informació, imatges, músiques, tecnologia, interacció organitzativa, etc. Els fluxos han esdevingut un suport espacial de les pràctiques que dominen la societat de la informació.

El suport material d'aquests fluxos està format per **tres capes** (Castells citat per Susser, 2001):

- 1) *Els circuits d'impulsos electrònics*. Les noves tecnologies i les xarxes d'informació són la configuració espacial de les funcions dominants de

la nova societat. Els llocs es caracteritzen cada cop més per la funció d'intercanvi de fluxos dins les xarxes.

- 2) *Els nodes i eixos.* L'entramat de fluxos es basa en una xarxa electrònica que connecta llocs concrets, els quals funcionen jeràrquicament. Uns quants funcionen com a centres estratègics, nodes fonamentals de la multiplicitat d'elements integrats a la xarxa, i altres com a eixos de comunicació. La integració a la xarxa de fluxos situa els llocs en una jerarquia global que assigna papers específics, nivells de riquesa, informació i poder.
- 3) *Les elits gestores dominants.* L'espai dels fluxos és la lògica espacial de les funcions dominants. En la jerarquia social, les elits econòmiques formen societats pròpies simbòlicament aïllades, generen estils de vida homogenis arreu del món i cosmopolititzen les seves interaccions en l'espai dels fluxos globals.

2.2.3. L'espai dels llocs

L'espai del fluxos és només una part de la societat actual. La immensa majoria de gent viu en llocs i desenvolupa la seva vida segons aquests llocs. És la forma territorial d'organització de la vida quotidiana i l'experiència de la gran majoria d'éssers humans. "Un lloc és una localitat amb una forma, una funció i un significat delimitats per les fronteres de la contigüitat física" (Castells citat per Susser, 2001).

Els llocs urbans es caracteritzen per la pluralitat cultural, la diversitat d'espais i significats, i una sèrie de característiques que defineixen la interactivitat i la vida dels habitants.

"La gent continua vivint en llocs, però com que a les nostres societats la funció i el poder s'organitzen en l'espai dels fluxos, el domini estructural de la seva lògica n'altera de manera essencial el significat i la dinàmica." (Castells citat per Susser, 2001, pàg. 451).

Segons Castells, s'estan creant dues lògiques espacials que tendeixen a trencar els lligams comunicatius de la societat. Mentre que l'espai del fluxos es torna cada cop més interconnectat, ahistòric, desterritorialitzat i global, l'espai dels llocs se situa més en un entorn definit, situat i cada cop més fragmentat per la lògica dels fluxos.

2.2.4. La ciutat fragmentada

La majoria de ciutats estan immerses en un model de desenvolupament tecnològic que genera una creixent dualitat intrametropolitana. En diferents llocs del mateix sistema metropolità hi ha els sectors més desfavorits i els més acomodats, els grups generadors d'informació, posseïdors de riquesa i poder, i els col·lectius en situació més marginal.

Rambla urbana

Carrer estret

Castells analitza quatre processos que considera fonamentals per a entendre el que anomena *la ciutat dual*: la crisi de l'habitatge i dels serveis urbans, que afecta bona part de la població urbana, la creixent desigualtat social a les grans ciutats i l'exclusió i la pobresa urbana.

Bibliografia

J. Borja i M. Castells (1997). *Local y global. La gestión de las ciudades en la era de la información*, 59-67¹⁵. Madrid: Taurus.

⁽¹⁵⁾J. Borja i M. Castells (1997). *Local y global. La gestión de las ciudades en la era de la información*, 59-67. Madrid: Taurus.

¿Hacia la ciudad dual?

En nuestro primer capítulo hemos señalado que el nuevo modelo técnico-económico se caracteriza simultáneamente por su gran dinamismo productivo y por su carácter excluyente de amplios sectores sociales y territorios. En cierto modo, dicha dicotomía se expresa territorialmente a escala planetaria. Por ejemplo, el África subsahariana, con la importante excepción de Sudáfrica, parece cada vez más excluida de los circuitos dominantes económicos y tecnológicos del sistema mundial. Pero el modelo excluyente también se manifiesta mediante procesos acumulativos de desigualdad regional, por ejemplo, entre el sudeste y el nordeste de Brasil, o entre Cataluña y Extremadura en España (Cuadrado Roura *et alia*, eds., 1994). Sin embargo, el aspecto relativamente nuevo es que los procesos de exclusión social más profundos se manifiestan en una dualidad intrametropolitana, particularmente en las grandes ciudades de casi todos los países, siendo así que en distintos espacios del mismo sistema metropolitano existen, sin articularse y a veces sin verse, las funciones más valorizadas y las más degradadas, los grupos sociales productores de información y detentadores de riqueza en contraste con los grupos sociales excluidos y las personas en condición de marginación. Dichos procesos existen en casi todas las grandes ciudades, porque su lógica está inscrita en el nuevo modelo de desarrollo técnico-económico. Pero sus efectos pueden ser amortiguados, y de hecho lo son en muchos casos, por políticas sociales y urbanas integradoras. Sin embargo, para diseñar dichas políticas hay que empezar por reconocer el fenómeno de la creciente duplicación intrametropolitana que se produce con distinta importancia cuantitativa, en diversos contextos.

Para ilustrar este análisis nos referiremos a varias ciudades del norte y del sur del planeta, algunas de cuyos casos presentamos en los anexos al final del capítulo (*vid.* São Paulo y Madrid).

Es importante señalar, en el análisis de la dualidad intrametropolitana, que en el proceso se mezclan, al menos cuatro procesos de naturaleza diferente: a) La crisis de vivienda y servicios urbanos que afecta, en la mayoría de sociedades en vías de desarrollo, a una alta proporción de la proporción urbana, incluyendo sectores con empleo fijo e ingresos medios: la ciudad informal no es la ciudad marginal. b) La persistente y creciente desigualdad social en las grandes ciudades, de Londres o Madrid a São Paulo o México. c) La pobreza urbana que afecta a una buena parte de la población, por las condiciones generales del país, como es el caso de la mayoría de ciudades africanas. d) Los fenómenos, de exclusión social propiamente dicha, es decir, la reducción de importantes segmentos de la sociedad metropolitana, a condiciones de supervivencia, con escaso interés económico, social y político para la lógica dominante del sistema social.

Nueva York, probablemente la capital económica mundial en términos del asentamiento de las élites capitalistas, es una ciudad profundamente dualizada, como estableció el programa de investigación sobre el tema dirigido por John Mollenkopf y Manuel Castells en 1987-1990 (Mollenkopf y Castells, eds., 1991). Lo significativo es que la duplicación se acentuó precisamente en los años ochenta, durante el período álgido de la prosperidad financiera e inmobiliaria de la ciudad, en particular en Manhattan. Buena parte del proceso se debe a la transformación ocupacional: se perdieron entre 1977 y 1987 unos 140.000 empleos industriales, mientras que se crearon 342.000 empleos en servicios avanzados de distinto nivel. Profesionales y técnicos pasaron a ser representar un 31 por ciento de la población activa, mientras que aumentaban de forma similar los trabajadores poco cualificados de servicios. Mas aún lo significativo, en términos de la polarización social, fue la exclusión de la fuerza de trabajo de una proporción creciente de los jóvenes de sectores pobres, la gran mayoría negros e hispánicos. Un 37 por ciento de los escolares de secundaria abandonan la escuela sin terminar sus estudios, por lo que tienen graves dificultades para encontrar empleo estable posteriormente. Como consecuencia de esta hecho, la tasa de actividad de la

población de Nueva York se sitúa 10 puntos por debajo de la media nacional. Pero dichos jóvenes, así como una gran masa de inmigración ilegal, no permanecen inactivos: pasan a engrosar la fuerza de trabajo de la economía informal y, en muchos casos, de la economía criminal, en torno a la droga, que es uno de los mecanismos esenciales de la economía y sociedad neoyorquinas. Más aún, Saskia Sassen ha mostrado cómo el nuevo modelo de consumo del amplio estrato de profesionales en la cúspide de la estructura social es complementario de una fuerza de trabajo informal, en la medida en que ha sustituido el modelo de consumo intensivo en capital típico del suburbio –en el hogar electromecánico– por el modelo de consumo urbano de élite intensivo en trabajo –servicio doméstico, cuidadoras de niños, restaurantes y bares, seguridad, servicios personales– (Sassen, 1988). De ahí que una parte de los socialmente excluidos sean reintegrados en el sistema de forma ocasional, pero siempre mantenidos en circuitos de trabajo temporal y con escasas perspectivas de movilidad social (Sassen, 1991b). El geógrafo Richard Harris (1991) ha mostrado empíricamente la expresión espacial de esta duplicación social en Nueva York. Tras realizar un detallado estudio de la segregación espacial por grupos sociales durante los años ochenta, concluyó: "La reestructuración de la economía de Nueva York en los últimos 30 años ha creado mayor desigualdad social. El contraste entre los barrios ricos y pobres se ha hecho mayor. Distintas zonas del área metropolitana han sido afectadas de forma diversa, y el centro de la ciudad es el que ha sufrido mayor transformación. La pérdida de la industria ha afectado más a la periferia, mientras que el crecimiento de oficinas se ha concentrado en Manhattan. La geografía cambiante del empleo ha configurado la geografía social emergente del área metropolitana. Zonas importantes de Manhattan se han 'aburguesado' (*gentrified*), mientras que la mayoría de los barrios periféricos han experimentado un declive social. El resultado de este proceso es un nuevo patrón de contrastes acentuados entre Manhattan, los barrios periféricos y las áreas suburbanas. [...] Muchas clases de trabajo informal se han desarrollado para responder a las necesidades locales. En el South Bronx, trabajo informal quiere decir supervivencia. En el Soho quiere decir un estilo de vida de moda. En las nuevas comunidades étnicas dispersas por la ciudad, la informalidad es el modo en que la gente construye un hogar lejos de lo que fue su hogar. La vida en Long Island o en Fairfield County (como en muchos suburbios norteamericanos) depende en buena medida del trabajo doméstico no pagado. Pero Manhattan, con sus rascacielos de apartamentos y condominios está diseñado, más que cualquier otra ciudad del continente, sobre la base exclusiva del trabajo pagado. Así, los hogares y lugares de trabajo de Nueva York constituyen una compleja geografía que encarna las polaridades de clase, sexo, etnia y raza." (Harris, 1988, p. 34.) Así pues, la dualización urbana de Nueva York no responde a la distinción simplista entre ricos y pobres, ni se limita al contraste de imágenes entre las limosinas de lujo y las personas sin casa tumbadas en las aceras. Más fundamentalmente, representa una estructura social urbana que existe sobre la base de la interacción entre polos opuestos e igualmente dinámicos de la nueva economía informacional, cuya lógica de desarrollo polariza la sociedad, segmenta grupos sociales, aísla culturas y segrega los usos de un espacio metropolitano compartido por diferentes funciones, clases y grupos étnicos.

La dualización social urbana caracteriza también las ciudades de los países pobres y tiene igualmente su origen en la segmentación del mercado de trabajo, especificado por edad, sexo y educación. Así, un documentado análisis estadístico de la estructura social y el mercado de trabajo de Ouagadougou, realizado en 1992 (Lachaud, 1994), muestra que un 25 por ciento de la población activa está en paro, la mayoría de los que trabajan lo hacen en un empleo irregular y un 58 por ciento viven en situación de pobreza, medida con los estándares relativos a la media de Burkina Faso. Existe una relación estrecha entre situación laboral y pobreza, así como entre el nivel de educación y la obtención de un empleo regular. Aun más significativo es que el 60 por ciento de los trabajadores asalariados consiguen su empleo mediante la intervención de un amigo o miembro del mismo grupo étnico, lo cual atribuye un peso decisivo al control de la Administración pública (la principal institución poseedora de recursos) por grupos étnicos. Asimismo, el acceso a la educación especializada está condicionada por relaciones personales. E incluso la posibilidad de iniciar un negocio, formal o informal, de cualquier tamaño, depende del acceso a capital y a permisos administrativos que también dependen de sistemas de relaciones de clientela de base étnica. La segmentación social de Ouagadougou, expresada en un patrón de segregación espacial entre centro formal y periferia informal, está determinada por un mercado de trabajo dominado por los procesos contradictorios de exclusión social e inclusión étnica. Otras capitales africanas presentan situaciones y procesos similares.

La dialéctica entre desarrollo local y dualización local puede observarse con particular claridad en la Lima de los años noventa (Chion, 1995). Por un lado, Lima y Perú en su conjunto experimentaron un extraordinario proceso de crecimiento económico en 1992-1995, directamente ligado a la internacionalización de su economía y a la modernización de sus comunicaciones y sistema de gestión. Perú, cuya economía estaba en caída libre en los años ochenta, fue en 1994 el país de más alta tasa de crecimiento

del PIB en todo el mundo, un 13 por ciento, aunque en niveles absolutos el PIB de 1994 todavía era inferior al de 1987. El crecimiento económico estuvo determinado esencialmente por la venta de activos peruanos, y en particular de empresas públicas, a bajos precios, en un clima político de relativa estabilidad y represión de la actividad guerrillera, bajo la controvertida, pero eficaz, presidencia de Fujimori. El capital extranjero fluyó hacia Perú, tanto en la compra directa de activos, como en valores bursátiles. La capitalización de los valores cotizados en la bolsa de Lima se multiplicó por 10 entre 1990 y 1994. El comercio internacional se incrementó en un 80 por ciento entre 1988 y 1994. Junto a los tradicionales mercados sud y norteamericanos, el comercio peruano se orientó hacia el Pacífico asiático, cuyos intercambios crecieron en un 90 por ciento entre 1987 y 1993. En 1994 varias empresas chinas invirtieron significativamente en Perú, produciéndose en particular la adquisición de Hierroperú por Shougang Corporación. El gobierno chino proporcionó 38 millones de dólares en préstamos para el desarrollo agrícola. Las nuevas conexiones internacionales de Perú se vieron facilitadas por la modernización sustancial de sus telecomunicaciones, tras la compra de las telecomunicaciones estatales peruanas por la Compañía Telefónica de España, que invirtió, en 1994-1995, 800 millones de dólares, instalando 450.000 líneas de teléfono, así como una red de fibra óptica en los centros de negocios de las ciudades costeras. Para poner el dato en perspectiva, señalemos que el total de líneas telefónicas existentes en Perú en 1993 era de 611.000. Al mismo tiempo, Telefónica estableció nuevas conexiones globales, mediante la utilización de un satélite compartido con Argentina y Chile, cuyas empresas operadoras de telecomunicaciones también fueron adquiridas por Telefónica. Dos tercios de las líneas se concentran en Lima, y la red de fibra óptica sirve fundamentalmente el distrito financiero de la ciudad. Paralelamente, una red de intercambio científico y tecnológico se constituyó en Lima, con conexiones a los principales centros científicos del país y acceso directo de 450 instituciones a Internet. El Ministerio de Educación proporcionó la infraestructura necesaria, mediante conexión al *transponder* Panamsat I. El espacio urbano de Lima refleja esta profunda transformación de la economía peruana. El distrito de Miraflores, tradicional sede residencial de la clase media alta, se ha consolidado como centro de negocios internacionales, con nuevos complejos de edificios «inteligentes», centros comerciales y servicios a las empresas localizados en su entorno. Una conexión por autopista hacia el aeropuerto facilita su centralita global. Significativamente, en 1995 el concejal representante de Miraflores fue elegido alcalde de Lima tras derrotar electoralmente al candidato del presidente Fujimori.

Al tiempo que Perú globaliza su economía y Lima se constituye en uno de los nodos de la nueva economía sudamericana, las condiciones de vida de la mayoría de la población americana, las condiciones de vida de la mayoría de la población del país y de su metrópolis continúan deteriorándose. Según el estudio realizado en 1995 por Figueroa, Altamirano y Sulmon para la OIT (1996), el porcentaje de la población de Lima que vive bajo el límite de pobreza se incrementó del 26 por ciento en 1980 al 78 por ciento en 1993. Según sus cálculos, los salarios mensuales promedio en Lima en 1994 oscilaban entre 7.800 dólares para los ejecutivos líderes, 2.500 para los ejecutivos medios, 700 dólares para los empleados de oficina, 300 dólares para los obreros industriales y 60 dólares para el salario mínimo, percibido por más de la mitad de la población. Por ello concluyen que "observamos el reforzamiento de la duplicación en el mundo del trabajo en torno a las organizaciones del sector moderno, tanto público como privado, con calificaciones mejoradas a partir de niveles más altos de educación profesional y técnica. [...] (Al mismo tiempo) la gente tendrá que seguir creando sus puestos de trabajo en actividades de subsistencia" (p. 43). Esta dualidad ocupacional y social se manifiesta en el espacio urbano. Las barriadas de Lima, que se constituyeron en décadas de invasiones de terrenos urbanos, se han consolidado y están densificándose y sobrepoblándose en la periferia, en un proceso de "tugurización" de las barriadas periféricas, particularmente visible en "Villa El Salvador", la que fuera bautizada hace 20 años por la ideología populista del régimen militar como "la primera ciudad autogestionada de América Latina". Las redes de solidaridad y los grupos religiosos son los principales mecanismos de supervivencia para unas áreas urbanas en condiciones de higiene y hábitat cada vez más precarias, en las que vive la mayoría de la población metropolitana del nodo más reciente de la red global de concentración y gestión de la riqueza. La ciudad global y la ciudad informacional son también la ciudad dual.

Conclusión: el espacio de los flujos y el espacio de los lugares

La transformación de nuestras sociedades por los procesos de globalización e informatización tiene una dimensión espacial, cuyas manifestaciones empíricas en distintos contextos hemos analizado en este capítulo. Pero, más profundamente, lo que dicha transformación representa es la constitución de una nueva lógica espacial característica de los nuevos procesos de acumulación del capital, de organización de la producción, de integración de los mercados, de comunicación de los mensajes y de ejercicio del poder planetario. Podemos proponer la idea de que esa lógica espaci-

al se caracteriza por la dominación del espacio de los flujos, estructurado en circuitos electrónicos que ligan entre sí, globalmente, nodos estratégicos de producción y gestión (Castells, 1996). Pero dicha lógica no es la única forma espacial en nuestras sociedades, sino la dominante. Frente a ella, sigue existiendo, como fue la regla a lo largo de la historia, el espacio de los lugares, como forma territorial de organización de la cotidianeidad y la experiencia de la gran mayoría de los seres humanos. Pero mientras el espacio de los flujos está globalmente integrado, el espacio de los lugares está localmente fragmentado. Uno de los mecanismos esenciales de dominación en nuestro tiempo histórico es el predominio del espacio de los flujos sobre el espacio de los lugares, que da lugar a dos universos distintos en los que se fragmentan, diluyen y naturalizan las tradicionales relaciones de explotación. Las ciudades sólo podrán ser recuperadas por sus ciudadanos en la medida en que reconstruyan, de abajo a arriba, la nueva relación histórica entre función y significado mediante la articulación entre lo local y lo global.

"La transformació de les nostres societats pels processos de globalització i informacionalització té una dimensió [...] una nova lògica espacial característica dels nous processos d'acumulació del capital, d'organització de la producció, d'integració dels mercats, de comunicació dels missatges i d'exercici del poder planetari [...] Aquesta lògica espacial es caracteritza per la dominació de l'espai dels fluxos, estructurat en circuits electrònics que lliguen entre sí, globalment, nodes estratègics de producció i gestió." (Castells citat per Susser, 2001).

Però aquesta lògica no és l'única forma espacial de les nostres ciutats, sinó la dominant. Hi continua havent l'espai dels llocs, com a forma territorial d'organització de la vida quotidiana i l'experiència de la gran majoria d'éssers humans.

"Mentre que l'espai dels fluxos està integrat globalment, l'espai dels llocs està fragmentat localment." (Borja i Castells, 1997, pàg. 67).

Per a ampliar aquesta idea ens sembla interessant citar Bauman i la seva metàfora del turista i el vagabund.

2.2.5. Qui es mou per les ciutats de la globalització?

Bauman ens fa reflexionar sobre la mobilitat de la globalització en preguntar-se qui és que es mou en el món global.

El valor dominant i l'eix vertebrador de la nova societat global és la *mobilitat* i la *llibertat de moviments* alhora integradora i excloent, segregadora i unificant. Les desigualtats socials són cada cop més elevades, tant entre països com entre famílies de la mateixa comunitat.

Per a Bauman, la globalització fa que mentre uns quants (països, economies, regions, persones) es globalitzen i adquireixen més llibertat de moviment, molts altres tendeixen a perdre llibertat de moviment i capacitat de decisió en el món global. L'autor es pregunta: "Qui són els subjectes actius i passius de la globalització?".

Els subjectes actius són els que gestionen el capital, les elits accionistes i executives de l'economia global, la població amb capacitat de decisió en el moviment econòmic i social. Bauman els anomena els "terratinents absentistes", referint-se a les propietats i a la falta de responsabilitat de què gaudeixen davant els subjectes passius. Els subjectes passius són els empleats, els proveïdors, la mateixa comunitat treballadora.

Bauman utilitza diverses metàfores molt interessants per a descriure aquesta relació entre diferents subjectes:

El subjecte actiu es mou i consumeix de diferents maneres. Amb el fax, el mòbil i la xarxa, amb avió i altres vehicles d'alta velocitat. Es mou arreu visitant diferents domicilis d'hivern i d'estiu, i travessa països fent de turista. Podríem dir que contempla el món sense barreres, sobrevolant espais aeris i virtuals. És l'habitant de l'espai global.

El subjecte passiu és més aviat un "consumidor fallit". Està fixat a uns metres quadrats de sòl, a unes distàncies curtes que el defineixen en un territori amb límits clars, amb fronteres identitàries i un preu de combustible inassequible. És més aviat vagabund del territori, habitant de l'espai local.

Amb aquesta metàfora l'autor descriu la globalització com un fenomen de re-estructuració econòmica, social i cultural que defineix uns nous mapes on l'exclusió i la polarització són les coordenades principals.

Bibliografia

Z. Bauman (2001). *Globalització. Les conseqüències humanes*, 119-143¹⁶. Barcelona: Pòrtic/Editorial UOC.

⁽¹⁶⁾Z. Bauman (2001). *Globalització. Les conseqüències humanes*, 119-143. Barcelona: Pòrtic/Editorial UOC.

Turistes i vagabunds

Avui dia tots ens movem.

Molts de nosaltres canviem de lloc, ja sigui de casa o perquè viatgem a llocs i des de llocs que no són casa nostra. Alguns de nosaltres no necessitem sortir per a viatjar, podem córrer o navegar a través de la xarxa, enllaçant i barrejant a la pantalla de l'ordinador missatges creats a l'altra banda del planeta. Però la majoria de nosaltres ens movem fins i tot quan físicament, corporalment, estem aturats. També ens movem quan estem enganxats a la cadira, cosa bastant habitual, fent zàping amb els canals de la televisió per satèl·lit o per cable, i entrem i sortim d'espais cal una fracció de segon per a conquerir-lo.

Ja no hi ha "fronteres naturals", ni espais obvis per ocupar. Siguem on siguem en cada moment, no podem evitar saber que podríem ser en un altre lloc, de manera que cada vegada hi ha menys raons per a quedar-se en un indret en particular (i això fa que sovint sentim una aclaparadora urgència de trobar –o crear– una raó per a fer-ho). L'encertada frase de Blaise Pascal s'ha convertit en una profecia feta realitat: vivim, efectivament, en un cercle estrany, el centre del qual és a tot arreu i la circumferència del qual no és enlloc (o, qui sap, potser és a l'inrevés?).

De manera que, almenys espiritualment, tots som viatgers, o, com ho expressa Michael Benedikt, "es comença a qüestionar la veritable importància de la localització geogràfica a totes les àrees. Ens tornem nòmades que sempre estan en contacte".⁴⁴ Però també estem en moviment en un sentit més profund, tant si agafem la carretera

Yuppies davant la borsa

Captaires a les escales d'una església

o ens movem a través dels canals com si no, i tant si ens agrada fer-ho com si ho detestem.

La idea de l'"estat de descans", d'immobilitat, només té sentit en un món que estigui immòbil o que sembli estar-ho, en un lloc on les parets siguin sòlides, les carreteres fixes i els senyals prou estables i vells per a tenir temps d'oxidar-se. No es pot "estar quiet" en arenes movedisses, ni en el nostre món modern tardà o postmodern, un món els punts de referència del qual estan sobre rodes i són coneguts pel seu molest hàbit de desaparèixer abans que s'hagin pogut acabar de llegir en veu alta i per a tot-hom les instruccions que els acompanyen, i abans que aquestes instruccions s'hagin pogut considerar i s'hagi pogut obrar en conseqüència. El professor Ricardo Petrella, de la Universitat Catòlica de Lovaina, ho va resumir molt bé: "La globalització arrossega les economies cap a la producció d'allò que és efímer, temporal (mitjançant una reducció massiva i universal de la vida mitjana de productes i serveis) i precari (llocs de treball temporals, flexibles i a temps parcial)."45

Per tal d'obrir-se pas a través de la densa, fosca, anàrquica i "desregulada" espessor de la competitivitat global i situar-se en el centre de l'atenció pública, béns, serveis i senyals han d'inspirar desig, i per a fer-ho han de seduir els consumidors potencials i temptar els competidors. Però, un cop ho han fet, han de deixar lloc, i de pressa, a altres objectes de desig, no fos cas que la persecució global de beneficis més i més grans (rebatejada com a "creixement econòmic") s'aturés brusquement. La indústria actual està cada vegada més implicada en la producció d'al·licients i temptacions. I els al·licients, per la seva pròpia naturalesa, només tempten i sedueixen mentre se situen en una llunyania que anomenen *futur*, mentre que la temptació no pot sobreviure durant gaire temps a la rendició del temptat –igual que el desig mai no sobreviu a la seva satisfacció.

Aquesta persecució de nous desigs, més que de la satisfacció que produeixen, no té un final obvi. La veritable noció de *límit* necessita dimensions temporals/espacials. L'efecte ó "eliminar l'espera del desig" està aconseguint eliminar el desig de l'espera. Ara que qualsevol retard pot esdevenir un instant, de manera que un nombre infinit d'esdeveniments temporals es poden compactar en la durada mitjana de la vida humana; ara que qualsevol distància és aparentment susceptible de ser comprimida fins a aconseguir la copresència i que, per tant, cap escala espacial és, en principi, massa gran per a l'explorador de noves sensacions, ens preguntem: quin significat pot tenir la idea de *límit*? I sense aquest sentit, sense un significat vàlid per a *límit*, no hi ha manera que la roda màgica de la temptació i el desig es quedi sense impuls. Les conseqüències són enormes, tant per als poderosos com per als humils, com ho expressa Jeremy Seabrook de manera prou convincent:

La pobresa no es pot "curar", perquè no és un símptoma de la malaltia del capitalisme. Ben al contrari, n'evidencia la bona salut i robustesa, és un estímul per a acumular i esforçar-se encara més [...]. Fins i tot els més rics del món es queixen sobretot de tot allò a què han de renunciar [...]. Fins i tot els més privilegiats se senten obligats a patir la pressa d'esforçar-se per adquirir [...].46

4.1. Ser consumidor en una societat de consum

La nostra és una societat de consum.

Quan parlem d'una societat de consum tenim al cap alguna cosa més que l'observació trivial que tots els membres d'aquesta societat consumeixen; tots els éssers humans i, encara més, totes les criatures vivents, han estat "consumint" des de temps immemorials. El que tenim al cap en parlar de societat de consum és que la nostra és una "societat de consum" en un sentit tan profund i fonamental com el que definia la societat dels nostres predecessors, una societat moderna en la fase industrial fundacional, com una "societat de productors". Els membres d'aquell vell tipus de societat moderna s'ocupaven en activitats productores i militars, principalment. El deure, l'obligació d'assumir aquests dos papers era el factor determinant que dictava la manera com aquella societat formava els seus membres, el "model" que els presentava i els incitava a seguir. Aquest model que calia seguir no ara altre que el de l'habilitat i la voluntat d'assumir aquells dos rols: el de productors i el de soldats. Però en l'etapa actual –"etapa moderna tardana" (Giddens), "segona etapa moderna" (Beck), "etapa sobremoderna" (Balandier) o "etapa postmoderna"– la societat moderna no necessita mà d'obra industrial en sèrie ni exercits de reclutes forçosos; en lloc d'això, necessita formar els seus membres en la seva capacitat com a consumidors. El deure de tenir el paper de consumidor és el que determina la manera com la societat moderna forma els seus membres. El model presentat per la nostra societat als seus membres és el de l'habilitat i la voluntat d'assumir aquest rol: el de consumidor.

Naturalment, la diferència entre viure en la nostra societat i viure en la seva predecessora immediata no és tan radical com la que es deriva de deixar de banda un rol i canviar-lo per l'altre. En cap de les dues fases descrites la societat moderna no ha pogut funcionar sense que els seus membres produïssin coses destinades al consum, i els membres d'ambdues societats consumeixen i consumeixen, naturalment. La diferència entre les dues fases de la modernitat rau "només" en una qüestió d'èmfasi i de prioritats, però aquest canvi d'èmfasi marca una gran diferència en gairebé tots els aspectes de la societat, la cultura i la vida individual.

Les diferències són tan profundes i multiformes que justifiquen plenament que ens referim a la nostra societat com a una societat d'un tipus diferent i independent, una societat de consum. El consumidor d'una societat de consum és una criatura radicalment diferent dels consumidors de qualsevol altra societat que hagi existit fins en aquest moment. Si els filòsofs, poetes i predicadors morals que hi havia entre els nostres avantpassats es plantejaven la qüestió de si es treballa per a viure o es viu per a treballar, el dilema sobre el qual se sent reflexionar majoritàriament avui dia és el de si és necessari consumir per a viure o si es viu per a poder consumir. És a dir, es tracta de si encara som capaços de separar la vida del consum i de si sentim la necessitat de fer-ho.

En el millor dels casos, sobre aquest nou tipus de consumidor haurien de recaure tots els hàbits adquirits, de la mateixa manera que totes les passions cobdicioses i vocacionals èticament inspirades, com va repetir Max Weber citant Baxter, havien de recaure, suposadament, sobre un sant protestant: "Com si es tractés d'un mantell lleuger, preparat per a ser arraconat en qualsevol moment."⁴⁷ Però els hàbits són arraconats contínuament i diàriament, a la primera ocasió, i mai no se'ls dona l'oportunitat de fer-se forts rere les barres de ferro d'una gàbia (amb l'excepció d'un metahàbit l'"hàbit de canviar d'hàbits"). En el millor dels casos, un consumidor no s'hauria d'agafar a res gaire fermament, res no hauria d'imposar un compromís del tipus "fins que la mort ens separi", cap necessitat no s'hauria de considerar completament satisfeta, cap desig no s'hauria de considerar definitiu. Qualsevol jurament de lleialtat i qualsevol compromís haurien d'adjuntar una clàusula de "fins a nou avís". El que realment compta és la volatilitat, la temporalitat inherents a tots els compromisos; compten més que el compromís pròpiament dit, al qual, fet i fet, mai no es permet durar el temps necessari per a consumir l'objecte de desig (o més ben dit, el temps necessari perquè decaigui la desitjabilitat de l'objecte en qüestió).

La plaga de la societat de consum, i alhora la principal preocupació dels comerciants de béns de consum, és, precisament, que tot consum necessita temps. Hi ha una resonància natural entre la carrera espectacular de l'"ara", conseqüència de la tecnologia que comprimeix el temps, i la lògica de l'economia orientada al consum. Segons la manera com funciona aquesta economia, la satisfacció del consumidor ha de ser *instantània*, i en un doble sentit. Òbviament, s'espera que els béns de consum produeixin una satisfacció immediata, sense que sigui necessari aprendre cap habilitat ni fer cap treball preliminar, però la satisfacció també ha d'acabar en un "no hi ha temps", és a dir, en el moment en què s'ha esgotat el temps necessari per al consum. I aquest temps s'ha de reduir al mínim imprescindible.

La reducció de temps necessària s'assoleix millor si els consumidors no poden mantenir la seva atenció o centrar el seu desig en un mateix objecte durant gaire temps; si són impacients, impetuosos i inquietos i, sobretot, si s'entusiasmen fàcilment i perden interès amb la mateixa facilitat. En la cultura de la societat de consum, es tracta principalment d'oblidar, no d'aprendre. Quan s'elimina l'espera del desig i se suprimeix el desig de l'espera, la capacitat de consum dels consumidors es pot expandir més enllà dels límits establerts per qualsevol necessitat natural o adquirida; a més, la resistència física dels objectes desitjats esdevé innecessària. S'ha invertit la relació tradicional entre les necessitats i la satisfacció d'aquestes, és a dir, la promesa i l'esperança de satisfacció precedeixen la necessitat que es prometia satisfer, i sempre seran més intenses i seductores que la necessitat existent.

És un fet que, com menys familiar és la necessitat en qüestió, més atractiva és la promesa; és molt divertit passar per una experiència que hom no sabia ni que existia, i un bon consumidor és un aventurer amant de la diversió. Per als bons consumidors, el que fa que la promesa sigui tan temptadora no és el turment causat per la satisfacció de les necessitats, sinó l'angoixa causada pels desitjos que encara no s'han sentit o sospitat mai.

John Carroll, seguint l'exemple de la càustica però profètica caricatura que fa Nietzsche de l'"últim home" (vegeu el proper llibre de Carroll, *Ego anó Soul: a Sociology of the Modern West in the Search of Meaning* –'Ego i ànima: una sociologia de l'occident

modern a la recerca de significat'–), ha descrit de manera aguda i profunda la mena de consumidor que ha gestat i incubat la societat de consum:

"El caràcter d'aquesta societat proclama: si et sents malament, menja! [...]. El reflex consumista és melancòlic, suposant que el malestar es presenti en forma d'un sentiment de buidor, fred, debilitat, i despertí la necessitat d'omplir-se de coses calentes, abundants, vitals. És clar que no cal que sigui menjar, com el que feia que els Beatles se sentissin *happy inside* ('feliços per dins'). Afartar-se és el camí cap a la salvació: consumeix i et sentiràs bé! [...].

També hi ha la inquietud, la mania del canvi constant, del moviment, de la diferència: seure i quedar-se quiet és morir [...]. Així doncs, el consumisme és l'anàleg social de la psicopatologia de la depressió, amb els símptomes enfrontats d'energació, d'una banda, i impossibilitat per a dormir, de l'altra."

Per als consumidors de la societat de consum, moure's, buscar, no trobar allò que es busca o, per dir-ho d'una manera més exacta, no haver-ho trobat encara, no representa cap malestar, sinó la promesa de felicitat, o potser la felicitat pròpiament dita. La seva és la mena de recerca il·lusionada que converteix al final, l'arribada, en una maledicció. (Maurice Blanchot va advertir que la resposta es pot considerar la mala sort de la pregunta; nosaltres podem dir que la satisfacció representa la mala sort del desig). El joc del consumidor no és el de la cobdícia d'adquirir i posseir, ni el de l'acumulació de riquesa en un sentit material i tangible; es tracta més aviat del joc de l'excitació d'una sensació sense precedents. Els consumidors són, fonamentalment, col·leccionistes de *sensacions*; és només en un sentit secundari i derivat que són col·leccionistes de *coses*.

Mark C. Taylor i Esa Saarinen ho resumeixen breument: "El desig no desitja satisfacció. Ben al contrari, el desig desitja desig."⁴⁸ El desig d'un consumidor ideal, si més no. L'horror més sinistre que pot experimentar el consumidor ideal (i, naturalment, el pitjor malson dels comerciants de béns de consum) deu ser la perspectiva del desig que s'esvaeix i desapareix, la perspectiva de quedar-se sense res que es pugui ressuscitar, o en un món en què ni hi hagi res per a desitjar.

Per a incrementar la capacitat de consum dels consumidors, mai no se'ls ha de deixar descansar. Se'ls ha de mantenir sempre desperts i alerta, cal exposar-los constantment a noves temptacions perquè es mantinguin en un estat d'excitació que no decaigui mai, en un estat de sospita permanent i de descontentament continu. Perquè un esquer els faci desviar l'atenció, ha de confirmar la sospita i alhora prometre'ls una sortida al descontentament: "Creus que ho has vist tot? Doncs encara no has vist res!"

Sovint es diu que el mercat de consum sedueix els seus clients. Però per a fer-ho necessita clients que vulguin ser seduïts (de la mateixa manera que, per a manar els seus treballadors, el cap d'una fàbrica necessitava un personal que tingués ben assimilats els hàbits de disciplina i que es deixés manar). En una societat de consum que funcioni, els compradors busquen activament que els sedueixin. Els seus avis, els productors, vivien entre volta i volta de la cinta transportadora, cada una idèntica a la següent. Ells, per variar, viuen d'al·licient en al·licient, de temptació en temptació; el que compta és el temps que transcorre entre el moment en què detecten una llaminadura fins que en busquen una altra, des que s'empassen un esquer fins que miren de pescar-ne un altre, i cada al·licient, temptació, llaminadura i esquer és nou, diferent i els crida més l'atenció que el seu predecessor.

Per als consumidors ja madurs, aquesta manera d'actuar és compulsiva, és una obligació; però aquest "haver de", aquesta pressió interioritzada, aquesta impossibilitat de viure la vida de cap altra manera, a ells se'ls revela sota la disfressa d'un lliure exercici de voluntat. Potser és el marcat el que ja els ha seleccionat com a consumidors i, per tant, els ha pres la llibertat d'ignorar les seves alabances, però, en cada visita successiva al mercat, els consumidors sempre se senten inclinats a pensar que són ells, i potser només ells, els qui tenen la paella pel mànec. Són els jutges, els crítics i els electors; poden, al cap i a la fi, negar-se a ser fidels a alguna de les infinites eleccions que poden fer. No poden, en canvi, negar fidelitat a l'elecció, a la possibilitat d'escollir; però no sembla pas que aquesta sigui una elecció possible.

Aquesta combinació dels consumidors –que ambicionen constantment nous al·licients i s'avorreixen de seguida amb els que ja han aconseguit– i d'aquest món, que s'ha transformat en totes les dimensions –econòmica, política i personal– seguint el patró del mercat de consum i que, com el mateix mercat, està decidit a forçar i canviar els al·licients a una velocitat cada vegada més accelerada, és el que destrueix i esborra tots els indicadors, siguin del tipus que siguin, que senyalitzen d'una manera estable els mapes individuals del món i els esbossos de cada itinerari de vida. Efectivament, en la vida del consumidor, viatjar amb il·lusió és molt més agradable

que arribar. L'arribada té aquell gust desagradable del final de la carretera, aquell gust amarg de la monotonia i l'estancament que pot posar fi a tot allò de què i per què viu el consumidor, tot allò que ell considera el sentit de la vida. Per a gaudir del que la vida pot oferir, es poden fer tota mena de coses, excepte una: declarar, com el Faust de Goethe, "Oh, moment, ets meravellós, dura per sempre!".

El consumidor és una persona en moviment i condemnada a seguir en moviment.

4.2. Dividits, ens movem

Hi ha una cosa que ni els més experts i perspicaços mestres en l'art de l'elecció no poden triar, i és la societat en què neixen; tots estem, per tant, de viatge, ans agradi o no. Ningú no ens ha pregutat pels nostres sentiments, fet i fet.

Ens trobem dins d'un vast oceà sense cartes de navegació, amb las boies senyalitzadores enfonsades i a penes visibles, de manera que només ens queden dues possibilitats: podem gaudir de les importants perspectives de nous descobriments, o podem tremolar de por davant la possibilitat d'ofegar-nos. Una altra opció poc realista és demanar refugi en un port segur, perquè podríem apostar sense por a equivocar-nos que el que avui sembla un refugi tranquil serà modernitzat ben aviat, i que les tranquil·les naus on es refugien els bots seran substituïdes per un parc temàtic, un passeig marítim o un port esportiu. Per tant, descartada aquesta tercera opció, saber quina de les altres dues opcions serà l'escollida o tocarà per atzar al mariner dependrà de la qualitat del vaixell i de les habilitats de navegació de la tripulació. Com més fort és el vaixell, menys motius hi ha per a tenir por dels corrents i les tempestes. No tots els vaixells estan en condicions de navegar, tanmateix. I com més gran és l'extensió d'aigua per a navegar lliurement, més tendeix el destí dels societats estratificada. Però és possible distingir una classe de societat d'una altra per les variables segons les quals estratifica els seus membres. En una societat de consum, la variable que separa els qui estan "a dalt" dels qui estan "a baix" és el seu *grau de mobilitat*, la seva llibertat d'escollir on són.

Una diferència entre els qui estan "a dalt" i els qui estan "a baix" consisteix en el fet que els primers poden deixar enrere els segons, però no a l'inrevés. Les ciutats contemporànies són llocs d'un *apartheid à rebours*, és a dir, aquells qui s'ho poden permetre abandonen la brutícia i la misèria de les zones on estan retinguts els qui no es poden permetre moure's. A Washington D.C. ja ho han fet, i a Chicago, Cleveland i Baltimore s'hi estan acostant; a Washington no es practica cap mena de discriminació en el marcat de l'habitatge, però, tot i així, hi ha una frontera invisible que s'estén al llarg del carrer 16 a l'oest i del riu Potomac al nord-oest; els qui estan al darrere d'aquesta frontera, mai no l'haurien de creuar. La majoria dels adolescents que hi ha darrere d'aquesta frontera invisible però ben tangible mai no han vist el centre de Washington, ni tota la seva elegància esplendorosa i ostentosa i els seus plaers refinats. En la seva vida, aquest centre no existeix. No se'n parla. Les experiències vitals dels residents d'ambdós costats són tan profundament diferents que, suposant que es trobessin i s'aturessin a conversar, no se sap ben bé de què podrien parlar. Com va dir Ludwig Wittgenstein, "Si els lleons parlessin, no els entendríem".

I encara hi ha una altra diferència. "Els de dalt" estan satisfets perquè viatgen per la vida segons la seva pròpia voluntat i poden triar les seves destinacions segons els plaers que aquestes els ofereixen. "Els de baix" són expulsats una vegada i una altra del costat on preferirien ser. (El 1975 hi havia dos milions d'emigrants forçats, refugiats, sota la protecció de la comissió establerta per les Nacions Unides amb el propòsit d'ocupar-se'n. El 1995 n'hi havia 27 milions.) Si ells no es mouen del seu lloc, sovint és el lloc el que els fuig de sota els peus, de manera que, comptat i debatut, és com si es moguessin. Si es posen en camí i surten a les carreteres, llavors la majoria de les vegades és algú altre qui escull quin ha de ser el seu destí; aquest destí no acostuma a ser agradable i, en tot cas, no ha estat escollit en funció de si ho és o no ho és. Segurament ocuparan un indret ben poc atractiu que els agradaria deixar enrere, però no tenen cap altre lloc on anar, ja que, molt probablement, no seran benvinguts enlloc i enlloc no se'ls permetrà aixecar la seva tenda.

La concessió de visats d'entrada s'ha anat reduint de manera progressiva arreu del món. Però no el control de passaports. Encara es necessita el passaport, potser fins i tot més que abans, per a superar la confusió que hagi pogut crear la supressió dels visats; per a separar aquells per a la conveniència i comoditat dels quals s'han eliminat els visats d'aquells que haurien d'estar immobilitzats (que són els qui, en principi, ningú no esperava que viatgessin). La combinació actual de supressió de visats d'entrada i de reforçament dels controls d'immigració té un significat simbòlic profund. Es podria considerar la metàfora de la nova i emergent estratificació. Posa de manifest que el factor d'estratificació que ara ocupa el rang més elevat és "l'accés a la mobilitat global". També revela la dimensió global de tot privilegi i de tota privació, encara que siguin

locals. Alguns de nosaltres gaudim de la nova llibertat de moviment *sans papiers*. Per la mateixa raó, a d'altres no se'ls permet quedar-se quietes.

Ara, tots podem ser viatgers i nòmades, a la pràctica o simplement per pressentiment, però encara hi ha un abisme difícil de creuar entre les experiències que probablement sorgiran, respectivament, a l'extrem superior i a l'extrem inferior de l'escala de llibertat. El terme de moda, *nòmades*, que s'aplica de manera indiscriminada a tots els coetanis de l'era postmoderna, és molt enganyós, perquè passa per alt i encobreix les profundes diferències que separen els dos tipus d'experiència i fa que qualsevol similitud entre ells sigui formal i superficial.

És un fet que els mons sedimentats en els dos pols, a l'extrem superior i a l'extrem inferior de la jerarquia de la mobilitat, són profundament diferents, i que cada vegada estan més incommunicats l'un de l'altre. Per al primer món, el món dels qui es mouen globalment, l'espai ha perdut la seva qualitat limitadora i es pot travessar i recórrer tant a nivell "real" com "virtual". Per al segon món, el món dels qui estan "limitats localment", dels qui no es poden moure i que, per tant, es veuen forçats a suportar passivament qualsevol canvi que es produeixi en la localitat a què estan lligats, l'espai gairebé s'està tancant completament. Aquest és un tipus de privació que els mitjans de comunicació fan encara més penós en exhibir, d'una manera molesta i indiscreta, la conquesta de l'espai i l'"accessibilitat virtual" de les distàncies, que continuen essent inaccessibles en la realitat no virtual.

L'encongiment de l'espai elimina el flux de temps. Els habitants del primer món viuen en un present permanent; passen per una successió d'episodis higiènicament aïllats del seu passat i del seu futur. Aquesta gent estan sempre ocupats i sempre "els falta temps", ja que els moments no es dilaten –una experiència idèntica a la del temps "ple a vessar". A les persones que han estat abandonades i aïllades a l'altre món, en canvi, les aixafa el pes d'un temps abundant, redundat i inútil, que no poden omplir. En el seu temps "no passa mai res". no "controlen" el temps, però el temps tampoc no els controla, a diferència del que els passava als seus avantpassats, que fixaven a l'entrada i fixaven a la sortida, subjectes al ritme temporal i sense rostre de la fàbrica. Només poden matar el temps, i el temps els mata lentament.

Els residents del primer món viuen en el *temps*; l'espai no els importa, perquè poden creuar i abastar qualsevol distància instantàniament. Aquesta és l'experiència que Jean Baudrillard va resumir en la seva imatge d'"hiperrealitat", on virtual i real ja no es poden separar, perquè comparteixen o troben a faltar en la mateixa mesura l'"objectivitat", l'"externalitat" i el "poder castigador" –els tres conceptes que Emile Durkheim va considerar els símptomes de tota realitat. Els residents del segon món, en canvi, viuen en l'*espai*, un espai dur, resistent, intocable, que immobilitza el temps i el manté fora del seu control. El seu temps és buit, en el seu temps "mai no passa res". El temps virtual de la televisió és l'únic que té una estructura, un "horari"; la resta és un temps monòton, un temps que va i ve sense exigir res ni deixar cap rastre, aparentment. El seus sediments apareixen de sobte, inesperadament i sense avisar. Si no hi ha res amb què omplir-lo de sentit i donar-li gravetat, aquest temps, immaterial, lleuger, efímer no té poder sobre l'espai en què estan confinats els residents del segon món, que és un espai ben real.

Per als habitants del primer món, el món més i més cosmopolita i extraterritorial dels homes de negocis globals, dels gestors de la cultura global o dels acadèmics globals, s'han rebaixat les fronteres estatals, igual que s'han desmuntat per als productes de consum, el capital i les finances. Per als habitants del segon món, els murs dels controls d'immigració, de les lleis de residència i de les polítiques de "carrers nets" i "tolerància zero" es tornen cada vegada més alts. Els fossars que els separen dels llocs de la somniada redempció, dels llocs que són el seu objecte de desig, es fan més i més profunds, i tots els ponts, quan intenten creuar-les, resulten ser llevadissos. Els primers viatgen segons la seva pròpia voluntat i gaudeixen del viatge (especialment si viatgen en primera classe o amb un avió privat); fins els afalaguen o subornen per aconseguir que viatgin i, quan ho fan, els donen la benvinguda amb somriures i amb els braços oberts. Els segons viatgen clandestinament, sovint il·legalment, i de vegades paguen molt més per una atapeïda tercera classe en un bot pudent que no està en condicions de navegar del que els altres paguen pels luxes superflus de la *business class*; i en arribar, els neguen l'autorització i, si tenen mala sort, els arresten i deporten de seguida.

4.3. Moure's pel món *versus* el món en moviment

Les conseqüències culturals/psicològiques de la polarització són enormes.

A *The Guardian* del 10 de novembre de 1997, Larry Elliott cita Diane Coyle, autora de *The Weightless World* ('El món ingràvid'), que analitza extensament els plaers que

li ofereix, a ella personalment, el nou món feliç, flexible i electrònicament computertitzat, el món de l'alta velocitat i la mobilitat: "A la gent com jo, una economista i periodista ben fermada i ben pagada i amb un cert esperit empresarial, la nova flexibilitat del mercat de treball al Regne Unit ens ha proporcionat oportunitats fantàstiques." Però uns paràgrafs més enllà, la mateixa autora admet que per a la "gent que no té les qualificacions idònies, ni recursos familiars adequats o estalvis suficients, aquesta flexibilitat creixent es tradueix en una explotació encara més meticulosa per part dels empresaris..." Coyle demana que els qui gaudeixen de la nova flexibilitat laboral britànica no es prenguin ni tractin a la lleugera el recent senyal d'alarma llançat per Lester Thurow i Robert Reich sobre els perills creixents de l'abisme social que hi ha als Estats Units entre "una elit rica refugiada en recintes vigilats" i "una majoria empobrida i sense feina..."

Agnes Heller recorda que, en un vol de llarga distància, va conèixer una dona de mitjana edat, empleada d'una empresa de comerç internacional, que parlava cinc llengües i tenia tres apartaments en tres llocs diferents.

Migra constantment entre molts llocs diferents, sempre d'aquí cap allà. Ho fa sola, no com a membre d'una comunitat, encara que molts altres actuen com ella [...]. La mena de cultura de la qual participa no és una cultura d'un lloc determinat, és la cultura d'un temps. És una cultura del *present absolut*.

Acompanyem-la en els seus viatges constants de Singapur a Hong Kong, Londres, Estocolm, New Hampshire, Tòquio, Praga, etc. S'està sempre al mateix hotel Hilton, menja el mateix entrepà de tonyina per dinar o, si li ve de gust, pren menjar xinès a París i francès a Hong Kong. Utilitza el mateix tipus de faxes, telèfons, ordinadors, mira les mateixes pel·lícules i discuteix la mateixa mena de problemes amb el mateix tipus de gent.

A Agnes Heller, que és, com molts de nosaltres, una acadèmica rodamón, li resulta fàcil sentir empatia per l'experiència de la seva companya anònima. I afegeix, *pro domo sua*: "Fins i tot les universitats estrangeres han deixat de ser estrangeres." Després de fer una classe, hom pot esperar que li facin les mateixes preguntes a Singapur, Tòquio, París o Manchester. No són llocs estranys, aliens, però tampoc no són llocs considerats com "a casa". La companya d'Agnes Heller no té casa, però tampoc no té el sentiment de no tenir llar. Sigui on sigui en cada moment, se sent còmoda. "Per exemple, sap on és l'interruptor de la llum, sap el menú anticipadament, interpreta els senyals i les al·lusions, entén els altres sense més explicacions."⁴⁹

Jeremy Seabrook recorda una altra dona, Michelle, d'un municipi veí d'una zona de protecció social:

"Quan tenia quinze anys el seu cabell era un dia vermell, l'altre ros, l'altre completament negre, tot seguit el portava embullat en rínxols a l'estil afro i després grenyut, després trenat i a continuació tan rapat que gairebé li lluïa cuir cabellut [...]. Els seus llavis eren de color escarlata, llavors morats, després negres. La seva cara passava de ser blanca com la d'un fantasma al color préssec, i després al color bronze, com si estigués fosa en metall. Va marxar de casa els setze, perseguint somnis de fugida, per a estar amb el seu company, que tenia vint-i-sis anys [...].

Als divuit va tornar amb la seva mare, amb dos nens [...]. Seia a l'habitació que havia deixat tres anys abans, amb les fotos descolorides de les velles estrelles del pop mirant des de les parets. Deia que se sentia com si tingués cent anys. Havia provat tot el que la vida li podia oferir. No quedava res."⁵⁰

La passatgera companya de Heller viu en una llar imaginària que no necessita i, per tant, no li fa res que sigui imaginària. La coneguda de Seabrook fa vols imaginaris des d'una llar amb què està ressentida perquè és opressivament real. La virtualitat de l'espai és útil a totes dues, però cada una n'obté resultats completament diferents. A la companya de viatge de Heller, aquesta virtualitat l'ajuda a dissoldre qualsevol de les limitacions que una llar real pot imposar, a desmaterialitzar l'espai sense exposar-se a les incomoditats i les ansietats de no tenir llar. A la veïna de Seabrook, l'alleuja de l'implacable i detestable poder d'una llar convertida en presó, descompon el temps. La primera viu la seva experiència com l'expressió de la llibertat postmoderna. La segona deu assemblar-se estranyament a la versió postmoderna de l'esclavitud.

La primera experiència és, paradigmàticament, la del *turista* (no importa si el propòsit del viatge són els negocis o el plaer). Els turistes es converteixen en viatgers nòmades, i col·loquen els somnis amargs i alhora dolços de l'enyorança per davant de les comoditats de la llar perquè és així com ho volen, ja sigui perquè consideren que és

l'estratègia de vida més raonable "donades les circumstàncies", o bé perquè han estat seduïts pels plaers autèntics o imaginaris de la vida d'un col·leccionista de sensacions.

Tanmateix, no tots els viatgers es mouen perquè prefereixen estar en moviment a no moure's, ni perquè vulguin ser en el lloc on van. Molts potser preferirien anar a un altre lloc o negar-se a embarcar en una vida errant, si els ho haguessin consultat, però d'entrada ningú no els va preguntar què volien. Si estan en moviment és perquè, en un món fet a la mida del turista, "estar-se a casa" sembla una humiliació i una feina penosa i, de tota manera, no sembla una proposta factible a llarg termini. Estan en moviment perquè els hi han empès, i perquè, primer, una força de seducció o de propulsió massa poderosa i sovint massa misteriosa per resistir-s'hi els ha desarrelat espiritualment dels llocs on no hi ha promeses. La seva situació els sembla qualsevol cosa menys la manifestació de la llibertat. Aquests són els *vagabunds*, llunes fosques i errants que reflecteixen la llússor dels sols brillants dels turistes i que segueixen plàcidament l'òrbita dels planetes, els mutants de l'evolució postmoderna, els rebutjats monstruosos de la nova espècie valerosa. Els vagabunds són els residus del món que ha decidit dedicar-se els serveis turístics.

Els turistes es mouen a voluntat. Abandonen un lloc quan senten la crida de noves i inexplorades oportunitats en un altre. Els vagabunds saben que no es quedaran gaire temps en un indret, encara que ho desitgin amb força, perquè no és probable que siguin benvinguts en cap dels llocs on s'aturen. Els turistes es mouen perquè troben el món que tenen al seu (global) abast irresistiblement *atractiu*; els vagabunds es mouen perquè troben el món que tenen al seu (local) abast insuportablement *inhòspit*. Els turistes viatgen *perquè volen*, els vagabunds perquè *no tenen cap altra elecció suportable*. Es podria dir que els vagabunds són turistes involuntaris, però la noció de "turista involuntari" és una contradicció en ella mateixa. Si bé l'estratègia del turista pot ser en gran part una necessitat en un món que es distingeix per tenir parets i carreteres mòbils, la llibertat d'elecció és l'essència del turista; pren-li aquesta llibertat, i l'al·licient, la poesia i la capacitat vital de la seva vida gairebé desapareixeran.

El que avui s'aclama com a *globalització* és una part integrant dels somnis i desigs dels turistes. El segon efecte, un efecte *secundari* però inevitable, és la transformació de molts altres individus en vagabunds. Els vagabunds són viatgers privats del dret de tornar-se turistes. No se'ls permet estar aturats (no hi cap lloc que els garanteixi la permanència, el final de la mobilitat indesitjable) ni buscar un lloc millor on estar.

Un cop s'ha emancipat de l'espai, el capital ja no necessita mà d'obra itinerant (l'avantguarda *high tech* més emancipada i avançada no necessita pràcticament cap mena de mà d'obra, ni mòbil ni immòbil), de manera que la pressió per a fer caure les darreres barreres que impedeixen el lliure moviment del diner, com també de les mercaderies i de la informació que generen diners, va de la mà amb la pressió per a excavar nous fossars i aixecar nous murs (de vegades anomenats lleis d'"immigració", i d'altres, lleis de "nacionalitat") que impedeixin el moviment dels desarrelats, espiritualment o físicament.⁵¹ *Llum verda als turistes, llum vermella als vagabunds*. La localització forçosa protegeix la selectivitat natural dels efectes globalitzadors. L'àmpliament coneguda i cada vegada més preocupant polarització del món i de la seva població no és una interferència externa, aliena i pertorbadora en el procés de globalització, no és un pal a la roda del procés globalitzador; n'és l'efecte.

No hi ha turistes sense vagabunds, i no es poden deixar lliures els turistes sense immobilitzar i posar límits als vagabunds...

4.4. Per a bé o per a mal, units

El vagabund és l'*alter ego* del turista, i també n'és l'admirador més ardent, tant més perquè no sospita quins són els inconvenients reals, però poc comentats, de la vida del turista. Preguntem els vagabunds la mena de vida que voldrien tenir, si tinguessin l'oportunitat d'escollir lliurement, i obtindrem una descripció ben acurada de la felicitat del turista "tal com surt a la televisió". Els vagabunds no tenen cap altra imatge de la bona vida, cap utopia alternativa, cap agenda política pròpia. L'única cosa que volen és que se'ls permeti ser turistes, com la resta de nosaltres... En un món inquiet, intranquil, el turisme és l'única forma humana acceptable d'inquietud.

Ambdós, turista i vagabund, són consumidors, i els consumidors d'aquest final d'època moderna o postmoderna són buscadors de sensacions i col·leccionistes d'experiències; la seva relació amb el món és principalment *estètica*: perceben el món com un aliment per a la sensibilitat, una matriu d'experiències possibles (en el sentit del terme alemany *Erlebnisse* -'vivències'-, un estat que vius, no en el sentit del terme *Erfahrungen* -'experiències'-, esdeveniments que et passen), i el mapen d'acord amb les experiències que han tingut. Cap dels dos, turista i vagabund, no és indiferent a les sensacions promeses, tant si s'hi sent atret com si li provoquen rebuig. Ambdós

"assaboreixen" el món, de la mateixa manera que els visitants assidus dels museus assaboreixen el seu *tête-à-tête* amb una obra d'art. Aquesta actitud amb el món els uneix, els fa iguals entre ells. Aquesta és la mena de similitud que permet els vagabunds sentir empatia amb els turistes, amb les seves imatges dels turistes, i que els fa desitjar participar del seu estil de vida; però és una similitud que els turistes miren d'oblidar de totes totes, encara que, mal que els pesi, no la poden reprimir completament i veritablement.

Com Jeremy Seabrook recorda als seus lectors,⁵² el secret de la societat actual rau en "el desenvolupament d'un sentit de la insuficiència, subjectiu i creat artificialment", ja que "no hi podria haver res més amenaçador" per els principis fundacionals d'aquesta societat "que el fet que la gent es declarés satisfeta amb el que té". Així, les exhibicions inoportunes i massa visibles de les aventures extravagants de la gent benestant relativitzen, denigren i empetteixen el que la gent té: "Els rics esdevenen objectes d'adoració universal."

En el passat, els patrons que s'havien d'emular utilitzats universalment i els rics que s'exhibien com a herois i objectes d'adoració també universals acostumaven a ser "homes que s'havien fet ells mateixos". Les seves vides resumien i personificaven els efectes benignes de l'ètica del treball i de la raó que s'hi atenia estrictament i obstinadament. Aquest ja no és el cas. Ara, l'objecte d'adoració és la mateixa riquesa, la riquesa com a garantia d'un estil de vida d'allò més capriciós i pròdig. El que importa és *el que un pot fer, no el que cal fer o el que s'ha fet*. El que tothom adora en les persones riques és la seva meravellosa habilitat per a seleccionar i escollir les satisfaccions de les seves vides, els llocs on viure ara i adés, els companys amb qui compartir aquests llocs; l'habilitat per a canviar tots aquests elements a voluntat i sense esforç; el fet que sembla que mai no arriben a cap punt sense retorn, que les seves reencarnacions no semblen tenir cap final visible, que el seu futur es presenta cada vegada més ric en satisfaccions i més t's frenètica de les meravelles del consum i, per tant, anuncia un buit encara més profund entre el que és desitjable i el que és realista.

Tant turistes com vagabunds han estat convertits en consumidors, però el vagabund és un consumidor imperfecte. En realitat, els vagabunds no es poden permetre la classe d'eleccions sofisticades en què se suposa que els consumidors han d'exel·lir; el seu potencial de consum és tan limitat com els seus recursos, i això és un inconvenient que fa que la seva posició en la societat sigui precària. Trenquen la norma i minen l'ordre social. Pel simple fat de ser-hi, espantllen la diversió, no lubriquen les rodes de la societat de consum, no aporten res a la prosperitat d'una economia que s'ha convertit en una indústria turística. són inútils, no serveixen per a res, en l'únic sentit que *servir* pot tenir en una societat de consum o societat de turistes. I pel fet de ser inútils també són sobrers, indesitjables, i això els converteix en objectes naturals que cal estigmatitzar i en víctimes propiciatòries. Però el seu crim no és altre que desitjar ser com els turistes tot i que no disposen dels mitjans per a actuar seguint els seus desigs, que és el que fan els turistes.

Però si els turistes els veuen com a indesitjables, vergonyants i ofensius, si la seva companyia els ofèn, no és per arguments com el dels "costos públics" de mantenir els vagabunds en vida (un argument del qual as fa molta publicitat), sinó per raons més profundes. Els turistes se senten horroritzats pels vagabunds per la mateixa raó que els vagabunds miren cap amunt, cap als turistes, i els consideren els seus gurus i ídols: en la societat dels viatgers, en la societat que viatja, el turisme i la vagabunderia són dues cares de la mateixa moneda. El vagabund, tornem-ho a dir, és l'*alter ego* del turista. La línia que els separa és tènue i no sempre està clarament dibuixada. Es pot creuar fàcilment sense ni adonar-se'n... Hi ha aquesta semblança abominable que fa que sigui molt difícil decidir en quin punt el retrat esdevé caricatura i l'exemplar característic i sa de l'espècie es converteix en un mutant i en un monstre.

Entre els turistes hi ha alguns "assidus" que sempre estan viatjant i confien que van en la direcció correcta i que viatjar, moure's, és el que cal fer; a aquests turistes felços rarament els preocupa que les seves aventures puguin acabar convertint-se en vagabunderia. I hi ha alguns vagabunds desesperats que ja fa molt de temps que van llançar la tovallola i van abandonar tota esperança d'ascendir mai al rang de turista. Però entre aquests dos extrems, hi ha un ampli sector de la societat de consumidors/viatgers –fins i tot es podria argumentar que són una majoria substancial– que no poden estar segurs de la seva posició en un moment determinat i encara menys de si la seva posició en aquest moment es mantindrà l'endemà. Hi ha moltes pells de plàtan a la carretera, i moltes voreres anguloses amb què un pot ensopegar. Fet i fet, la majoria dels llocs de treball són temporals, les accions poden baixar o bé pujar, els oficis, les habilitats, continuen devaluant-se i essent substituïdes per habilitats noves i perfeccionades, els béns de què un està orgullós i que s'aprecia esdevenen obsolets en poc temps, barris selectes perden qualitat i es tornen vulgars, es formen associacions que només duren "fins a nou avís", els valors que val la pena buscar i en els quals

val la pena invertir van i vénen... De la mateixa manera que l'assegurança de vida no protegeix el propietari de la pòlissa de la mort, cap de les pòlisses d'assegurança pròpies de l'estil de vida del turista no el protegeixen de caure en la vagabunderia.

De manera que el vagabund és el malson del turista, el "dimoni interior" que cal exorcitzar diàriament. El turista tremola quan veu el vagabund, no a causa del que *el vagabund és*, sinó a causa del que *el turista pot esdevenir*. En escombrar el vagabund sota la catifa –en fer fora l'indigent i el sense llar dels carrers i confinar-lo en un gueto llunyà, en una "zona prohibida", i en exigir que se l'exiliï o se'l tanqui a la presó–, el que el turista busca, desesperadament però infructuosament, és la deportació de les seves pròpies pors. Un món sense vagabunds seria un món en el qual Gregor Samsa mai no experimentaria la metamorfosi per a convertir-se en insecte, i en el qual els turistes mai no es podrien aixecar un dia convertits en vagabunds. *Un món sense vagabunds és la utopia de la societat de turistes*. Hi ha molts aspectes de la política de la societat de turistes –com ara l'obsessió per la "lleï i l'ordre", la criminalització de la pobresa, l'apallissament recurrent dels gorrers, etc.– que es poden interpretar com un esforç continu i tenaç per elevar la realitat social al nivell d'aquesta utopia, malgrat tots els factors en contra.

Però l'inconvenient d'aquest esforç és que la vida dels turistes no seria ni la meitat de divertida i agradable si no hi hagués vagabunds a prop per mostrar-los com seria l'alternativa a aquesta vida, l'única alternativa que la societat de viatgers considera realista. La vida del turista no és un llit de roses, i les roses que un hi pot trobar tenen tiges desagradablement espinoses. Per a aconseguir les seves llibertats, els turistes han de passar moltes dificultats, algunes de les quals, les més importants però no les úniques, són la impossibilitat de disminuir la velocitat, la incertesa que acompanya cada elecció, els riscos associats a qualsevol decisió. A més, el plaer d'escollir tendeix a perdre gran part del seu encant quan *has* d'escollir necessàriament, i l'aventura queda desproveïda de bona part del seu atractiu quan tota la vida es converteix en una cadena d'aventures. Amb tot, hi ha poques coses de les quals el turista es pugui queixar. La temptació de buscar un altre camí cap a la felicitat, diferent al del turista, sempre el ronda, mai no desapareix, i l'únic que pot fer és apartar-la, encara que no per gaire temps. El que fa que la vida del turista sigui suportable, el que converteix les seves dificultats en motius d'irritació menors i li permet desar en un racó la temptació de canviar, el que el fa estremir, és la visió que s'ha creat del vagabund.

I, paradoxalment, la vida del turista és molt més suportable, fins i tot agradable, pel fet de tenir a la vista l'existència alternativa del vagabund, una alternativa invariablement esgarriosa. En un sentit també paradoxal, els turistes han posat molt d'interès a representar l'alternativa de la manera més terrible i execrable possible. Com menys apetible és el destí del vagabund, més saborós és el periple del turista. Com pitjor és la situació del vagabund, millor és la sensació de ser turista. Si no hi hagués vagabunds, els turistes els haurien d'inventar... El món dels viatgers els necessita tots dos, i els necessita junts, lligats mútuament amb un nus gordià que, pel que sembla, ningú no sap com ni amb què desfer.

I ens seguim movent, turistes i vagabunds, meitat turistes meitat vagabunds, que és el que som la majoria de nosaltres en aquesta societat nostra de consumidors/viatgers. Les nostres respectives situacions estan més estretament entrellaçades del que les preocupacions turístiques, mentre duren, ens deixen admetre.

Però els dos destins i experiències vitals gestats per aquesta situació compartida suggereixen dues percepcions completament diferents del món, dels mals del món, i de les vies per a posar fi a aquests mals; dues percepcions que, encara que semblants en els seus defectes, són diferents en la seva tendència a passar per alt la xarxa de dependència mútua subjacent a ambdues i a la seva oposició.

D'una banda, hi ha una ideologia que està prenent forma en els informes dels portaveus dels globals, entra els quals Jonathan Friedman troba els "intel·lectuals propers als mitjans de comunicació; la mateixa intel·lectualitat dels mitjans; en un cert sentit, tots aquells que es poden permetre una identitat cosmopolita";⁵³ hi ha una sèrie de pressupòsits tàctics que fan que aquella ideologia sigui creïble simplement perquè es neguen a qüestionar-la: una classe de supòsits que Pierre Bourdieu va qualificar de *doxa*, "una evidència no discutida i indiscutible".⁵⁴

De l'altra banda, hi ha les accions dels locals, dels enèrgicament localitzats o, per dir-ho més exactament, d'aquells que intenten, amb èxit creixent, fer entrar en les seves veles polítiques els vents que bufen furiosos procedents dels *glebae adscripti*. El xoc resultant no fa res per rectificar el cisma, però sí que contribueix, i molt, a fer-lo més profund, ja que fa que la imaginació política s'allunyi de la veritable causa d'una situació que ambdós bàndols lamenten, encara que per motius aparentment oposats.

Friedman introdueix una mica de diversió en el llenguatge de la xerrameca cosmopolita –suposadament, tots aquests termes en voga, com ara *entre-mig*, *des-conjuntura*, *trans-cendència*, etc., fan alguna cosa més que articular l'experiència dels qui ja han alliberat les seves àncores, dels qui "ja s'han emancipat"–, la qual, si no fos per la descoratjadora tendència que mostra a la "delimitació" i l'"essencialització", també articularia l'experiència dels qui encara no s'han emancipat. Aquest llenguatge mostra el privilegi, amb les seves inseguretats específiques, com a "naturalesa humana" compartida o com el "futur de tots nosaltres". Friedman pregunta, tanmateix, per a qui

és una realitat aquesta transmigració cultural? En l'època postcolonial, en les obres dels qui creuen fronteres, sempre és el poeta, l'artista, l'intel·lectual, el qui sosté aquest desplaçament i l'objectivització en la paraula impresa. Però, qui llegeix la poesia, i quines són les altres classes d'identificació que tenen lloc en les capes més baixes de la realitat social? [...]. Breument; els teòrics híbrids i de la hibridació són productes d'un grup que s'autoidentifica i/o identifica el món no com el resultat de la compressió etnogràfica, sinó com un acte d'autodefinició [...]. L'esfera de l'elit global, culturalment híbrida, està ocupada per individus que comparteixen un tipus d'experiència del món molt diferent, connectada a la política internacional, el món acadèmic, els mitjans de comunicació i les arts.

La hibridació cultural dels globals pot ser una experiència creativa, emancipadora, però la desautorització cultural dels locals ben poques vegades ho és; els primers se senten comprensiblement però desafortunadament inclinats a confondre ambdues coses i a presentar la seva pròpia varietat de "falsa consciència" com a prova de la discapacitat mental dels segons. Però per a aquests segons, els que són locals a causa del destí més que per elecció, ai malbaratament de xarxes comunals i la radical individualització del destí presagien una situació força diferent i suggereixen estratègies també força diferents. Citant Friedman una vagada més:

La lògica que es desenvolupa en els barris de classe baixa té, probablement, una naturalesa diferent de les lògiques que es desenvolupen entre els viatgers ben educats de les indústries culturals [...]. El gueto urbà pobre, ètnicament barrejat, és una plaça que no contribueix a la construcció immediata de noves identitats explícitament híbrides. En períodes d'estabilitat global i/o expansió, els problemes de supervivència estan més aviat relacionats amb el territori i amb la creació d'espais on viure amb seguretat. La identitat de classe, la identitat del gueto local tendeixen a prevaler [...].

Dos mons, dues percepcions del món, dues estratègies.

I la paradoxa: el reflex que aquesta realitat *postmoderna* del món desregulat/privatitzat/consumista, el món globalitzador/localitzador, troba en la narrativa *postmoderna* només és pàl·lid, parcial i enormement distorsionat. La hibridació i la derrota dels essencialismes proclamades per l'elogi postmodern del món "globalitzador" són lluny de transmetre la complexitat i les marcades contradiccions que estan destrossant aquest món. La postmodernitat, una de les possibles maneres de referir la realitat postmoderna, articula simplement una experiència dels globals lligada a la casta –la categoria, clamorosa, molt influent i audible, encara que relativament petita, dels exterritorials i rodamos. No esmenta ni articula altres experiències que també són part integrant de l'escena postmoderna.

Wojciech J. Burszta, l'eminent antropòleg polonès, reflexiona així sobre els resultats d'aquest col·lapse, potencialment desastrós, de la comunicació:

Les antigues perifèries van clarament a la seva, treuen importància al que els postmoderns en diuen. I ells [els postmoderns]** es troben més aviat desamparats quan s'enfronten a les realitats de l'islam militant, a la lletjor dels tuguris de Ciutat de Mèxic o a l'ocupació il·legal d'una casa gairebé en runes per gent de color. Aquests són marges immensos, i hom no sap com fer-hi front [...].

Sota la fina pel·lícula de símbols, etiquetes i utilitats globals, bull una caldera amb allò que ens és desconegut, una caldera en la qual no estem particularment interessats i de la qual, de fat, tenim ben poca cosa a dir.⁵⁵

En la citació anterior, les "perifèries" s'entenen millor en un sentit genèric, perquè són tots aquells espais infinitament nombrosos que s'han vist molt afectats pels "símbols, etiquetes i utilitats globals", encara que no de la manera que van anticipar els seus partidaris globalistes. Enteses en aquest sentit les "perifèries" s'estenen pertot al voltant dels petits enclavaments de l'elit "globalitzada", espiritualment exterritorials però físicament fortificats.

La paradoxa mencionada fa un moment condueix a una altra: l'era de la "compressió temps/espai", de la transferència desinhibida d'informació i de la comunicació

instantània, també és l'era del col·lapse gairebé complet de la comunicació entre les elits educades i el *populus*. Les primeres ("els moderns sense modernitat", per utilitzar l'oportuna i encertada expressió de Friedman, és a dir, els moderns sense un projecte universalitzador) no tenen res a dir al segon; res que pugui ressonar en les ments dels qui l'integren com l'eco de la seva pròpia experiència i de les seves expectatives de vida.

Notes

44) Benedikt, Michael (1995). "On Cyberspace anó Virtual Reality". Dins: *Man anó Information Technology* (pàg. 42). Estocolm, IVA.

45) Petrella, Ricardo (1997). "Une machine infernale". *Le Monde Diplomatique* (juny), pàg. 17.

46) Seabrook, Jeremy (1988). *The Race for Riches: The Human Cost Of Wealth* (pàg. 15, 19). Basingstoke, Marshall Pickering.

47) Weber, Max (1976). *The Protestant Ethic anó the Spirit of Capitalism* (pàg. 181) (trad. Talcott Parsons). Londres, George Allen Unwin.

48) Taylor Mark C. i Saarinen, Esa. *Imagologies: Media Philosophy*. Londres, Routledge, s/d. (Teleroitics, 11).

49) Heller, Agnes (1995). "Where Are We at Home?". *Thesis Eleven*, 41.

50) Seabrook, Jeremy (1985). *Landscapes of Poverty* (pàg. 59). Oxford, Blackwell.

51) Recordem que l'argument decisiu a favor que els Estats Units s'impliquessin en la guerra de Bòsnia, esgrimit per qui en aquell moment era secretari d'Admissions de l'Estat, va ser precisament el de salvar l'Europa rica i pròspera d'una riada de refugiats de guerra.

52) Seabrook, Jeremy (1988). *The Race for Riches: The Human Coast of Wealth* (pàg. 163, 164, 168-169).

53) Aquesta cita i altres de posteriors provenen de Jonathan Friedman, (1997). "Global Crises, the Struggle for Cultural Identity and Intellectual Porkbarrelling: Cosmopolitans Versus Locals, Ethnic and Nationals in an era of de-Hegemonisation". Dins: Pnina Webner i Tariq Modood (eds.) *Debating Cultural Hybridity* (pàg. 70-89). Londres, Zed Books.

54) Bourdieu, Pierre (1997). "L'architecte de l'euro passe aux aveux". *Le Monde Diplomatique* (París, setembre), pàg. 19.

** El text entre claudàtors és de Z. Bauman. (*N. de l'e.*).

55) Burszta Wojciech J. (1996). *Czytanie Kultury* (pàg. 74-75). Łódz.

Activitat

Recupereu el diari de camp que heu utilitzat per a analitzar la globalització cultural i apliqueu les dades a la teoria de l'espai dels fluxos, l'espai del llocs, la ciutat fragmentada i els turistes i els vagabunds. Us poden servir les preguntes següents: aquestes idees són útils per a explicar la vida urbana quotidiana? És fàcil diferenciar entre els fluxos i els llocs? Estan fragmentats? Estan integrats? Se superposen? On trobem representada la metàfora de Bauman?

Resum

Si una cosa està clara és que la ciutat és un conjunt d'espais de moviments continus i complexos. Viatgem contínuament, amb la imaginació o els peus, en bici o en imatges, sobre rodes o amb missatges. Cada cop ens movem més, i travessem fluxos i llocs, com a turistes o com a vagabunds.

Resum

Com hem vist breument, la globalització es pot entendre des de molts punts de vista: emfasitzant els factors econòmics, considerant els nous espais imaginaris o buscant fils conductors, com ara el risc o el concepte de glocalització.

Dins d'aquest pluralisme d'opinions, a Beck (1998) li sembla necessari diferenciar entre el que anomena *globalisme*, *globalitat* i *globalització*, que resumeix per sobre del que hem vist.

- Per *globalisme* entén la ideologia del domini del mercat mundial o del liberalisme, que redueix la globalització a la dimensió econòmica (cosa que denuncien les teories citades en l'apartat anterior) i posa a disposició les altres dimensions: la política, la cultural, la social o l'ecològica.
- Per *globalitat* es refereix a la idea que vivim en una societat mundial. Una llarga sèrie de relacions socials que no estan integrades ni determinades per la política de l'estat. És el concepte de pluralitat sense unitat que hem vist amb els nous actors de la política mundial.

La *globalització* seria el conjunt de processos amb què els estats s'encreuen i es barregen amb actors transnacionals i les seves capacitats i possibilitats de poder, identitats i esdeveniments. Les diferents globalitzacions –econòmica, política, social, ecològica, cultural– només es poden explicar les unes amb les altres, en interdependència mútua. Com un esdeveniment pluridimensional.

En conjunt, hem vist com condiciona la idea que tenim de la ciutat i les seves maneres d'estructurar-se. La ciutat és la protagonista de la globalització i l'escenari que més canvia. Noves centralitats, fluxos d'informació, redefinició d'espais, de centralitats, noves mobilitats i noves formes d'integració i exclusió caracteritzen l'entorn urbà, canviant, dinàmic i flexible, en adaptació contínua amb l'economia mundial, les noves cultures, les noves tecnologies i una societat feta de xarxes i connexions, de fluxos i fragments.

Activitats

- Relacioneu, en un assaig de no més de mitja pàgina, les teories del model de desenvolupament informacional i del sistema mundial capitalista, amb els aspectes que hem vist de la globalització cultural (connectivitat, compressió de l'espai, cultura desterritorialitzada o territorial i paisatges imaginaris). Creieu que tenen relació?
- Feu una reflexió de no més de mitja pàgina sobre els espais dels fluxos i l'espai dels llocs a la vostra ciutat. La ciutat de la informació tendeix a dividir els espais o més aviat els uneix? Cada cop hi ha més gent connectada, o bé cada cop hi ha més diferència entre la gent connectada i la desconnectada?

Bibliografia

Bibliografia bàsica

Bauman, Z. (2001). *Globalització. Les conseqüències humanes*. Barcelona: Pòrtic/Editorial UOC.

Beck, U. (1998). *¿Qué es la globalización?* Barcelona: Paidós.

Borja, J. i Castells, M. (1997). *Local y global. La gestión de las ciudades en la era de la información*. Madrid: Taurus.

Susser, I. (2001). *La sociología urbana de Manuel Castells*. Madrid: Alianza.

Tomlinson, J. (2001). *Globalización y cultura*. Mèxic: Oxford University Press.

Bibliografia complementària

Amin, S. (1999). *El capitalismo en la era de la globalización*. Barcelona: Paidós.

Featherstone, M. (1990). *Global Culture*. Londres: Sage.

Hardt, M. i Negri, A. (2002). *Imperio*. Barcelona: Paidós.

Muñoz, F. (2001). *Actas dos VII Cursos Internacionais de Verão de Cascais, 2*, 173-208. Cascais: Camara Municipal de Cascais.

Sassen, S. (2003). *Contra geografías de la globalización*. Madrid: Mapas.

Short, J. i Kim, Y. (1999). *Globalization and the City*. Nova York: Longman.

Urry, J. (2003). *Global Complexity*. Cambridge: Polity Press.